

УДК 349.2 (477)

КП

№ державної реєстрації 0113U007517

Інв. №

Міністерство освіти і науки України
Сумський державний університет
(СумДУ)
40007, м. Суми, вул. Римського-Корсакова, 2
тел. (0542) 334108, факс (0542) 334049

ЗАТВЕРДЖУЮ

Проректор з наукової роботи
д-р фіз.-мат. наук, професор

_____ А.М. Черноус

09.01.2018р. М.П.

ЗВІТ

ПРО НАУКОВО-ДОСЛІДНУ РОБОТУ

Елементи адміністративного та кримінального права в трудових та
соціальних правовідносинах України

**ЄВРОПЕЙСЬКА ІНТЕГРАЦІЯ ІНСТИТУТІВ АДМІНІСТРАТИВНОГО
ТА КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА В СИСТЕМУ ТРУДОВИХ ТА
СОЦІАЛЬНИХ ПРАВОВІДНОСИН УКРАЇНИ**

(остаточний)

Начальник НДЧ

канд.фіз.-мат. наук, с.н.с.

Д.І. Курбатов

Керівник НДР

канд.юр.наук, доцент

М.І. Логвиненко

2018

Рукопис закінчено 09 січня 2018 р.

Результати роботи розглянуті науковою радою СумДУ
протокол № 5, від 25.01.2018

СПИСОК АВТОРІВ

Керівник НДР – канд.юр.наук., доцент, доцент кафедри адміністративного, 1.2., господарського права та фінансово-економічної безпеки ННІП	09.01.2018	М.І. Логвиненко (Вступ, підрозділ 3.1)
Канд. юр. наук, доцент кафедри кримінально- правових дисциплін та судочинства ННІП	09.01.2018	А.М. Клочко Розділ 2, висновки)
Канд.юр.наук., ст. викладач кафедри адміністративного, господарського права та фінансово-економічної безпки ННІП	09.01.2018	Т.В. Шлапко (Розділ 1)
Співавтор – Студентка 5 курсу ННІП гр. Юм-63	09.01.2018	А. О. Дігтяр (Підрозділ 3)

РЕФЕРАТ

Звіт про НДР: 77 с., 29 джерела.

СУДОВА СИСТЕМА, АДМІНІСТРАТИВНІ ТА КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ, ОПТИМІЗАЦІЯ, ЄВРОПЕЙСЬКА ІНТЕГРАЦІЯ, СФЕРА БАНКІВСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ, АДАПТАЦІЯ ТРУДОВІ ПРАВОВІДНОСИНИ, СОЦІАЛЬНІ ПРАВОВІДНОСИНИ, РЕЗУЛЬТАТИ.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що формуються у сфері функціонування адміністративних, кримінальних, трудових та соціальних правовідносин України у зв'язку з оптимізацією національного законодавства з урахуванням провідного досвіду іноземних держав.

Мета дослідження полягає у визначенні основних напрямків реформування положень адміністративного, кримінального, трудового права та права соціального забезпечення України в умовах євроінтеграції.

Предмет дослідження становить характеристика окремих інститутів адміністративного, кримінального, трудового права та права соціального забезпечення України в умовах реформування національного законодавства та адаптації його положень до вимог та норм ЄС.

Методи дослідження: використання системно-структурного методу дозволило дослідити внутрішню побудову трудових та соціальних правовідносин. За допомогою формально-логічного методу було вивчено та удосконалено термінологічний апарат досліджуваної проблематики, надано пропозиції щодо розвитку інститутів адміністративного, кримінального та трудового права України в євроінтеграційних умовах. Порівняно-правовий метод, використовувався при порівнянні кримінального, адміністративного та трудового законодавства України, з відповідними нормами законів країн ЄС.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що вони становлять як науково-теоретичний, так і практичний інтерес:

- у науково-дослідній сфері - основні положення та висновки роботи можуть бути основою для подальшої оптимізації норм адміністративного та кримінального права;
- у правотворчості - в результаті дослідження сформульовано низку пропозицій щодо внесення змін і доповнень до нормативно-правових актів з урахуванням провідного європейського досвіду;
- у навчальному процесі - матеріали науково-дослідної роботи можуть використовуватись під час проведення занять з дисциплін: «Трудове право», «Кримінальне право», «Кримінальний процес», «Організація судових та правоохоронних органів», «Адміністративне право», «Міжнародне право».

ЗМІСТ

Вступ.....	5
1. Адміністративно-правове регулювання соціального захисту населення в зарубіжних країнах та на національному рівні.....	6
1.1 Основи соціального захисту громадян у країнах ЄС	6
1.2 Адміністративно-правова діяльність органів державної влади в сфері забезпечення прав інвалідів в Україні.....	9
2 Оптимізація кримінально-правових засобів щодо відповідальності за злочини у сфері банківської діяльності в Україні в умовах євроінтеграції ...	12
2.1 Фактори соціальної обумовленості кримінально-правової охорони банківської діяльності України	12
2.2 Кримінально-правова охорона банківської діяльності на національному та міжнародному рівнях	28
2.3 Основні напрямки вдосконалення кримінального законодавства щодо відповідальності за злочини у сфері банківської діяльності.....	35
3. Оптимізація системи та якості кадрового складу Національної поліції України як складова її ефективного функціонування	55
3.1 Актуальні питання особистої безпеки працівників Національної поліції України.....	55
3.2 Службова підготовка як складова кадрового забезпечення Національної поліції	60
3.3 Удосконалення системи підготовки, перепідготовки й підвищення кваліфікації кадрів Національної поліції	66
Висновки.....	71
Перелік джерел посилання.....	74

ВСТУП

Активні євроінтеграційні процеси України передбачають визначення такого стану національного законодавства, тенденцій та шляхів його розвитку, що забезпечить відповідність його положень міжнародним нормам, зокрема, законодавства країн Європейського Союзу. В цих умовах виникає потреба у наданні конкретних пропозицій та проектів щодо удосконалення положень кодексу про Адміністративні правопорушення України та Кримінального кодексу України з урахуванням провідного досвіду іноземних держав. Поряд з цим проведене реформування правоохоронних органів України передбачає не просто створення нової структури, однак й фактично відпрацювання нового формату її функціонування. Це стосується підбору професійного кадрового складу Національної поліції України, підвищення кваліфікації її співробітників, що в подальшому зміцнюватиме довіру населення до правоохоронних органів, а також створить позитивний імідж її співробітників як на національному, так і на міжнародному рівні.

Правове регулювання соціального захисту населення в Україні також повинно бути зорієнтоване на провідний іноземний досвід, оскільки рівень життя громадян та належне забезпеченні їх соціальних прав визначають країну як гідного партнера на міжнародному рівні. Нездатність держави забезпечити належний рівень життя своїм громадянам та забезпечити їх соціальний захист піддає сумніву можливість пошуку партнерів на міжнародному рівні. Сюди належать питання національного доходу, національного законодавства, історичних традицій держави, запровадженої на практиці моделі соціального страхування.

Одним із основних напрямів стратегічного курсу зовнішньої політики України є інтеграція до Європейського Союзу, що надає надзвичайної актуальності. Стабільне функціонування сфери банківської діяльності України є основою прогресивного розвитку економіки. В цьому контексті виникають проблеми, пов'язані із адаптацією вітчизняної банківської системи до вимог і стандартів ЄС. Ефективна інтеграція банківської системи України до банківської системи ЄС повинна відповідати стратегічному пріоритету фінансової політики України – забезпеченню стабільності банківської системи. В контексті міжнародних відносин України, ефективний захист сфери банківської діяльності сприятиме продуктивній інтеграції банківської системи України в економічний простір ЄС, створить позитивний імідж нашої держави в світі, як ключового регулятора суспільних відносин.

1 АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ В ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ ТА НА НАЦІОНАЛЬНОМУ РІВНІ

1.1 Основи соціального захисту громадян у країнах ЄС

Соціально-економічна нерівність притаманна будь-якому суспільству. Особливості політичної та адміністративної системи держави впливають лише на інтенсивність прояву нерівності. Певні елементи соціально-економічної нерівності можуть бути ідентифіковані в будь-якій державі. Необхідно зауважити, у провідних країнах світу сформувалася організаційна модель соціальної допомоги незахищеним прошаркам населення що відповідає національного доходу та здійснюється за допомогою механізму державного бюджетного фінансування.

У зарубіжних країнах виділяють три основні мети адресної соціальної підтримки: 1) забезпечення ефективного використання суспільних ресурсів в умовах бюджетних обмежень; 2) максимізація досягнення результатів у скороченні / подоланні бідності, досягненні соціальної рівності; 3) забезпечення підтримки електорату. При цьому, оцінка потенціалу індивідуума, сім'ї та його відповідність встановленим національним законодавством вимогам, здійснюється за допомогою різних методів: метод оцінки засобів (means testing); метод бальної оцінки (proxy means testing); метод категоріальної оцінки (categorical targeting); метод оцінки місцевим співтовариством (community-based method); метод географічної оцінки (geographic targeting); метод демографічної оцінки (demographic targeting); метод самооцінки / самоідентифікації (self-targeting)¹.

Соціальна підтримка є одним з двох загально визначених механізмів соціального захисту населення. Основним механізмом є соціальне страхування що передбачає надання допомоги у грошовій або натуральній формі. Попередньо, до настання ризику, особи сплачують страхові внески до соціального страхового фонду. Наступним механізмом соціального забезпечення є соціальна підтримка. Такий вид підтримки передбачає надання допомоги особам у грошовій або натуральній формі органами державної влади. Вказані заходи фінансуються за рахунок коштів бюджетів різних рівнів, податкових надходжень, інших визначених законом джерел фінансування.

На практиці за кордоном застосовуються наступні моделі соціальної підтримки населення:

1) універсалізм (модель надання соціальної допомоги громадянам, резидентам, домогосподарствам без будь-яких обмежень при виникненні ризиків. При цьому, не проводиться оцінка стану доходів, матеріального забезпечення тощо);

2) адресна допомога (модель надання соціальної допомоги особам, резидентам, домогосподарствам відповідно до оцінки їх доходів та/або

¹ Социальная поддержка населения в зарубежных странах / В. Трубин, Н. Николаева, М. Палева, С. Гавдифатова // Социальный бюллетень. – 2016. – №6. – С. 7 – 31.

матеріального стану, за умови, що значення оцінюваних показників знаходяться нижче законодавчо встановленого рівня).

У країнах ЄС система соціального захисту фінансується за допомогою страхового механізму де страхові внески сплачуються як роботодавцями, так і працівниками. Необхідно зауважити, у країнах ЄС значна увага приділяється питанню соціального захисту безробітних. До системи соціальної підтримки безробітних у країнах ЄС відносять наступні види:

1) соціальна підтримка безробітних (здійснюється за рахунок коштів державного бюджету. Зазвичай, здійснюється на додаток до основної системи страхування безробітних);

2) базове допомога в рамках обов'язкового страхування від безробіття, що покривається внесками роботодавців і працівників.

Цікавим прикладом є досвід соціального забезпечення та захисту Німеччини. Її фундаментом виступає обов'язкове соціальне страхування. Тут поширене класичне соціальне страхування, діють програми медичного страхування, допомоги у випадку хвороби, пенсійного забезпечення, страхування від нещасного випадку на виробництві. Згідно регламентації по трудовому законодавству Німеччини, роботодавець повинен застрахувати свого співробітника в зв'язку з ризиком виникнення соціальних збитків. При цьому під терміном «соціальне страхування» розуміється 5 видів різних страхових договорів, які розроблені соціально-трудовами відомствами на базі Кодексу соціального права: державне медичне страхування (державні медичні каси); державне обов'язкове страхування у зв'язку з можливістю виникнення необхідності в догляді через хворобу або старості (державні медичні каси); пенсійне страхуванням (земельні або федеральні страхові товариства для найманих працівників); страхування на випадок втрати роботи (федеральне відомство праці); державне обов'язкове страхування від наслідків нещасного випадку на виробництві (союз підприємців однієї або спорідненої галузі промисловості)².

У Великобританії функціонує саморегульована модель страхування, тому в країні не працюють органи страхового нагляду за учасниками ринку страхових послуг. А страховий нагляд здійснює промисловий департамент. Еволюція становлення і розвитку страхового ринку Британії визначила його структуру, яка представлена Лондонським ринком і пост національними компаніями. Учасники Лондонського ринку страхують іноземних клієнтів³.

У Великобританії накопичено унікальний досвід правового регулювання системи соціального забезпечення. Соціальне забезпечення Великобританії становить уніфіковану систему що охоплює практично все населення країни. Основним джерелом системи фінансування соціального забезпечення Великобританії виступає державний бюджет і страхові внески працівників.

² Макейкина С. М. Социальное страхование в странах Европейского Союза [Електронний ресурс] / С. М. Макейкина // Экономические исследования и разработки. – Режим доступа до ресурсу: <http://edrj.ru/article/07-01-17>.

³ Углова К. М. Роль государства в развитии отраслей социального комплекса // «Современные аспекты экономики» / К. М. Углова // Современные аспекты экономики. – 2010. – №1. – С. 64–67.

В її рамках виділяються дві найбільші підсистеми: 1) національне соціальне страхування, що включає програми пенсійного страхування, забезпечення по інвалідності, страхування від нещасних випадків на виробництві, підтримки материнства, соціальної допомоги і страхування з тимчасової непрацездатності (допомоги на випадок хвороби); 2) національна охорона здоров'я, що надає медичні послуги всім жителям країни (крім допомоги по тимчасовій непрацездатності), а також іноземцям які тривалий час проживають на території Великобританії.

З одного боку, в рамках системи соціального страхування, відсутні спеціальні організаційно оформлені інститути, що займаються страхуванням конкретних видів соціальних ризиків – страхування по старості, на випадок хвороби, від безробіття, від нещасних випадків на виробництві тощо. Програми соціального захисту об'єднані в рамках єдиної системи соціального захисту.

З іншого боку, для системи соціального захисту Великобританії характерна велика роль державних установ у забезпеченні соціальними послугами і виплатами, а також їх тісний зв'язок з приватними страховими програмами. Особливості фінансування системи соціального захисту в Великобританії визначається поділом цієї системи на дві частини – національна охорона здоров'я та національне соціальне страхування. Охорона здоров'я фінансується переважно з державного бюджету. Національне соціальне страхування фінансується за рахунок страхових внесків самих працівників та підприємців. Крім охорони здоров'я, яке майже на 90% субсидується за рахунок бюджету, фінансування за рахунок податкових джерел характерно для забезпечення від нещасних випадків на виробництві, а також сімейної адресної допомоги⁴.

Таким чином, правове регулювання соціального захисту населення у зарубіжних країнах зумовлюється багатьма факторами. Сюди належать питання національного доходу, національного законодавства, історичних традицій держави, запровадженої на практиці моделі соціального страхування.

1.2 Адміністративно-правова діяльність органів державної влади в сфері забезпечення прав інвалідів в Україні

На теперішній час рівень соціально-економічного забезпечення населення в Україні є одним з найнижчих серед європейських країн. Такий стан справ однозначно свідчить про складне соціально-економічне становище інвалідів в Україні. Тому реформування соціальної сфери потребує особливої уваги з боку держави щодо належного правового забезпечення прав інвалідів. Вищезазначені обставини актуалізують питання

⁴ Долина О. Н. Государственное финансовое регулирование социальной сферы и социальных рисков / О. Н. Долина // Аудит и финансовый анализ. – 2012. – №4. – С. 444–449.

вдосконалення адміністративно-правового регулювання у сфері забезпечення прав інвалідів.

Конвенція ООН про права інвалідів не містить однозначного визначення поняття «інвалідність». Ст. 1 Конвенції визначає, що до осіб з інвалідністю належать особи зі стійкими фізичними, психічними, інтелектуальними або сенсорними порушеннями, які при взаємодії з різними бар'єрами можуть заважати їхній повній та ефективній участі в житті суспільства нарівні з іншими. Ст. 3 містить загальні принципи дії Конвенції: а) повага до притаманного людині достоїнства, її особистої самостійності, зокрема свободи робити власний вибір, і незалежності; б) недискримінація; с) повне й ефективно залучення та включення до суспільства; d) повага до особливостей осіб з інвалідністю і прийняття їх як компонента людської різноманітності й частини людства; е) рівність можливостей; f) доступність; g) рівність чоловіків і жінок; h) повага до здібностей дітей з інвалідністю, що розвиваються, і повага до права дітей з інвалідністю зберігати свою індивідуальність⁵.

За дослідженням М. Г. Єрмілової, в Україні загальна чисельність людей з інвалідністю становить майже три мільйони осіб. Зазначена категорія осіб має різний спектр прав та обов'язків у силу свого віку, ступеня працездатності, характеру захворювання і причин виникнення інвалідності. Дослідник наводить класифікацію груп інвалідів за різними ознаками:

- за віком (діти-інваліди, дорослі інваліди);
- за ступенем працездатності (I група (підгрупи А й Б – непрацездатні інваліди), II група – частково працездатні, III група – працездатні інваліди);
- за характером захворювання (нерухомі, маломобільні й мобільні інваліди);
- за причинами виникнення інвалідності (інваліди загального захворювання, дитинства, війни, праці (трудова каліцтво, професійне захворювання), особи, інвалідність яких пов'язана з аварією на Чорнобильській АЕС, наслідками радіаційних впливів або особистою участю в діяльності підрозділів особливого ризику)⁶.

В Україні формування та реалізація державної політики щодо забезпечення прав інвалідів здійснюється на основі значної кількості нормативно-правових актів. Серед вказаного переліку основне місце займає Закон України «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні» від

⁵ Конвенція про права осіб з інвалідністю (Конвенція про права інвалідів) : Конвенція ООН від 13.12.2006 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_g71?info=1.

⁶ Єрмілова М. Г. Особливості правового статусу дитини з обмеженими можливостями в Україні (теоретико-правові дослідження) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / М. Г. Єрмілова ; Ін-т законодавства Верхов. Ради України. – Київ, 2012. – 20 с.

21.03.1991 № 875-ХІІ⁷. Вказаний Закон визначає основи соціальної захищеності інвалідів в Україні і гарантує їм рівні з усіма іншими громадянами можливості для участі в економічній, політичній і соціальній сферах життя суспільства, створення необхідних умов, які дають можливість інвалідам ефективно реалізувати права та свободи людини і громадянина та вести повноцінний спосіб життя згідно з індивідуальними можливостями, здібностями і інтересами. Надалі, ст. 4 зазначеного Закону передбачає обов'язок держави створення для інвалідів правових, економічних, політичних, соціальних, психологічних та інших умов для забезпечення їхніх прав і можливостей нарівні з іншими громадянами для участі в суспільному житті. Така діяльність держави передбачає: виявленні, усуненні перепон і бар'єрів, що перешкоджають забезпеченню прав і задоволенню потреб інвалідів; охороні здоров'я; соціальному захисті; забезпеченні виконання індивідуальної програми реабілітації інвалідів; наданні пристосованого житла; сприянні громадській діяльності.

На теперішній час в Україні існує перелік пріоритетних державних програм соціального захисту інвалідів. Видатки на їх виконання належать до захищених статей Держбюджету України. Серед них матеріальне забезпечення інвалідів і дітей-інвалідів, їх санітарно-курортне оздоровлення, забезпечення протезно-ортопедичними виробами і спеціальним автотранспортом, соціальна, трудова і професійна реабілітація осіб з інвалідністю. Зачасту, заходи держави щодо інвалідів мають декларативний характер та обмежуються забезпеченням мінімальних соціальних потреб. З цього приводу С. Корнієнко зауважує, що незважаючи на законодавче закріплення інституту соціального захисту інвалідів, фінансування низки програм установлено з урахуванням не потреб інвалідів, а з фінансових та економічних можливостей держави, в результаті чого такі програми повністю не забезпечують реальне поліпшення соціального захисту інвалідів⁸.

Отже, для вдосконалення діяльності органів державної влади в сфері забезпечення прав інвалідів, необхідно вивести на новий організаційно-правовий рівень наступне коло питань адміністративно-правового регулювання: подальшу гармонізацію українського законодавства до міжнародно-правових стандартів; удосконалення процедурних норм, пов'язаних зі встановленням статусу інваліда і реалізацією прав і законних інтересів цих осіб; удосконалення адміністративно-правового статусу

⁷ Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні: Закон України від 21.03.1991 № 875-ХІІ [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/875-12>.

⁸ Корнієнко С. Сутність та пріоритетні напрями державної політики України в сфері соціального захисту дітей-інвалідів на сучасному етапі / 199 С. Корнієнко // Вісник Національної академії державного управління при Президенті України. – 2011. – № 2. – С. 275–283.

інваліда, зокрема, його основних елементів; посилення контролю за додержанням прав людей з інвалідністю; підвищення ефективності координаційної діяльності між державними й недержавними органами, підприємствами, установами й організаціями, діяльність яких спрямована на дотримання й реалізацію прав інвалідів; удосконалення структури медичних, реабілітаційних та інших закладів, де утримуються або перебувають люди з інвалідністю; удосконалення порядку надання послуг інвалідам.

2 ОПТИМІЗАЦІЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИХ ЗАСОБІВ ЩОДО ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ЗЛОЧИНИ У СФЕРІ БАНКІВСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

2.1 Фактори соціальної обумовленості кримінально-правової охорони банківської діяльності України

Розвиток сфери банківської діяльності спрямований активізувати ділову активність громадян. Широкий спектр кредитних, розрахункових та депозитарних операцій дозволяє громадянам використовувати ці можливості на високому рівні. В Енциклопедії банківської справи України⁹ банківські операції визначаються як сукупність різних видів і напрямів діяльності банку у сфері фінансово-кредитних відносин із метою одержання прибутку. Банківські установи України на якісному рівні на цей час пропонують близько 50 видів послуг та операцій, що небагато порівняно з відповідними іноземними установами, які можуть запропонувати не менше ніж 500 видів. Очевидно, що й українська банківська система, орієнтуючись на світове європейське співтовариство, розвиватиме банківські послуги до вищого рівня, розширюватиме свої можливості, залучаючи ще більший контингент потенційних клієнтів. У зв'язку з цим уже на сучасному етапі розвитку банківської діяльності виникає потреба в її належній кримінально-правовій охороні.

Складність протидії кримінальним правопорушенням у сфері банківської діяльності потребує насамперед обмеження їх подальшого поширення. У зв'язку з цим виникає необхідність пошуку ефективних засобів впливу на ті негативні чинники, що сприяють поширенню таких зловживань. Важливе значення, поряд з іншими соціально спрямованими засобами боротьби з кримінальними правопорушеннями у сфері банківської діяльності, має кримінально-правова охорона цих суспільних відносин.

Кримінально-правова охорона банківської діяльності вимагає підтвердження її соціальної обумовленості з урахуванням результатів аналізу проблем, які не можуть бути вирішені іншим шляхом, аніж як засобами кримінально-правового впливу. Обґрунтовані висновки такого аналізу дадуть можливість забезпечити ефективне досягнення цілей кримінально-правової охорони, а також дозволять суспільству відповідно сприйняти кримінально-правові нововведення. Законодавство не може бути досконалим, зокрема, й

⁹ Енциклопедія банківської справи України / Нац. банк України, Ін-т незалежних експертів ; редкол.: В. С. Стельмах (голова), В. Б. Альошин, А. М. Мороз [та ін.] ; [голов. наук. консультант А. М. Мороз]. – Київ : Молодь : Ін Юре, 2001. – С. 71–72. – Присвяч. 10-річчю Національного банку України.

29. Заруцька О. Деякі тенденції ринку депозитів / О. Заруцька // Вісник НБУ. – 2010. – № 10. – С. 24.

кримінальне законодавство перебуває у постійному розвитку, що передбачає криміналізацію одних і декриміналізацію інших норм. Такий процес пов'язаний із вимогами сучасного суспільства та потребою проводити ефективну боротьбу з діями, що набувають злочинного характеру. Кримінальні правопорушення у сфері банківської діяльності здебільшого характеризуються різноманітними кількісними та якісними комбінаціями основних способів їх учинення, що мають досить простий алгоритм виконання та є певною мірою дослідженими вітчизняною юридичною практикою. Проте у сучасний період розвитку наукового прогресу та банківських технологій відзначаються їх модифікації, ускладнення логічних зв'язків, з'являються нові та модернізуються старі способи вчинення зловживань, відмінною рисою яких є наявність складних алгоритмів діяльності злочинця. Таким чином, соціальна обумовленість кримінально-правової охорони банківської діяльності відображає потребу суспільства в існуванні правового механізму протидії факторам, що сприяють дестабілізації банківської діяльності.

Проблемам соціальної обумовленості кримінальної відповідальності, починаючи з радянського періоду, приділи багато уваги такі вчені як М. О. Беляєв, П. С. Дагель, А. Ф. Зелінський, О. І. Коробєєв, В. М. Кудрявцев, Н. Ф. Кузнецова, В. В. Орехов, П. С. Тоболкін та ін. У сучасний період учені продовжують проводити ґрунтовні дослідження проблеми соціальної обумовленості норм права. Серед таких науковців: С. С. Алексєєв, О. М. Бандурка, Ю. В. Баулін, Ф. Г. Бурчак, М. Г. Заславська, В. М. Кудрявцева, Н. Ф. Кузнецов, В. І. Курляндський, О. П. Литвин, В. А. Мисливий, О. В. Навроцький, В. І. Осадчий, О. О. Пашенко, В. В. Сташис, В. Я. Тацій, В. Б. Харченко, С. С. Яценко та ін. Проте раніше проведені науковцями дослідження не були спеціально присвячені соціальній обумовленості кримінально-правової охорони банківської діяльності.

Відсутність у кримінальному законодавстві несуперечливої системи норм, які б передбачали відповідальність за зазначені дії, ускладнює можливість належної кримінально-правової охорони відносин у цій сфері. Існування такого суспільно-небезпечного явища, як злочини у сфері банківської діяльності, очевидно, потребує істотного дослідження та вдосконалення кримінального законодавства України з цього питання. Висловлене положення є обґрунтованим з урахуванням як перспектив розвитку банківської системи України, так і приписів міжнародних нормативно-правових актів.

На думку О. І. Коробєєва, на сьогодні налічується більше двадцяти чинників, що обумовлюють обсяг, характер і способи криміналізації. До них відносять: 1) високий ступінь суспільної небезпечності діянь; 2) їх відносну поширеність і типовість як форм прояву антигромадської поведінки;

3) динаміку зазначених діянь з урахуванням причин та умов, що їх породжують; 4) заподіяну такими діями матеріальну та моральну шкоду; 5) неврегульованість відповідальності за дані діяння в кримінальному законі; 6) неможливість успішної боротьби з ними менш репресивними заходами; 7) можливість впливу на них кримінально-правовими засобами; 8) наявності системи кримінальної юстиції в боротьбі з ними; 9) наявності матеріальних ресурсів для реалізації кримінально-правового впливу; 10) відсутність можливих побічних наслідків заборони; 11) необхідність кримінально-правових гарантій охорони деяких конституційних прав; 12) міжнародно-правові зобов'язання; 13) об'єктивні закономірності життя і суспільства; 14) загальні закони управління; 15) рівень розвитку науки і техніки; 16) усвідомлення об'єктивної потреби суспільства в криміналізації; 17) рівень суспільної правосвідомості; 18) рівень суспільної психології; 19) історично сформовані традиції про поняття злочинного і неприступного; 20) визначеність і єдність термінології; 21) повноту складу; 22) співмірність санкції та економії репресії; 23) найбільш типові і небезпечні об'єктивні і суб'єктивні ознаки діянь; 24) поведінка потерпілого¹⁰.

На думку Л. П. Брич та В. О. Навроцького, до соціальної обумовленості належать соціальні та соціально-психологічні фактори, що виражають суспільну необхідність і політичну доцільність установа кримінальної відповідальності за те чи інше діяння. До них відносять: суспільну небезпечність діяння, його відносну поширеність, домірність позитивних і негативних наслідків криміналізації та кримінально-політичну адекватність криміналізації¹¹.

О. О. Дудоров, М. І. Мельник, М. І. Хавронюк називають суспільну небезпечність єдиною підставою криміналізації діянь. Питання співвідношення понять «соціальна обумовленість кримінальної відповідальності (або криміналізації)» та «суспільна небезпечність діяння» в юридичній літературі вирішується по-різному. Тобто серед науковців немає абсолютної узгодженості позицій щодо співвідношення цих понять. Однак абсолютна більшість криміналістів обґрунтовано вважають, що соціальна

¹⁰ Коробеев А. И. Советская уголовно-правовая политика: проблемы криминализации и пеналюации : монография / А. И. Коробеев. – Владивосток: Изд-во Дальневост. ун-та, 1987. – 272 с.

¹¹ Дудоров О. О. Злочини у сфері підприємництва : навч. посіб. / О. О. Дудоров, М. І. Мельник, М. І. Хавронюк. – Київ : Атіка, 2001. – 176 с.

обумовленість вміщує суспільну небезпечність учинюваних діянь як важливу, проте не єдину складову частину¹².

У теорії кримінального права злочином вважають суспільно небезпечне, винне, протиправне, каране діяння (дію чи бездіяльність), вчинене суб'єктом злочину. Ми погоджуємося із думкою більшості науковців, що суспільна небезпечність як одна з ключових ознак злочину є підставою для криміналізації діяння. Виходячи із загальноприйнятого в теорії кримінального права поняття злочину, суспільна небезпечність є об'єктивним критерієм визнання діяння злочином. Кримінальні правопорушення мають різний ступінь суспільної небезпечності залежно від об'єкта посягання, тяжкості наслідків, які спричиняє злочинне діяння, способу вчинення злочину, форми вини та інших складових злочину.

Суспільна небезпечність у теорії кримінального права розглядається як здатність спричинювати реальну шкоду об'єкту кримінально-правової охорони чи створювати загрозу заподіяння такої шкоди. Ступінь суспільної небезпечності враховується законодавцем при визначенні тяжкості злочину, має значення для індивідуалізації покарання при його призначенні. Небезпечність є суспільною, оскільки наявність реальної чи потенційної шкоди оцінюється з позицій суспільства в цілому, а не окремо визначеної особи. Наявність суспільної небезпечності конкретного діяння є оцінним поняттям, що залежить від різних чинників. Необхідно також брати до уваги, те що не всі проблеми можуть бути вирішені кримінально-правовими засобами.

Процес криміналізації суспільно небезпечних діянь є важливим напрямком реалізації кримінально-правової політики держави. Говорячи про соціальну обумовленість кримінально-правової охорони банківської діяльності, необхідно зосередитися на розробленні стратегії формування системи кримінально-правових норм, її оптимізації, приведенні цієї системи у максимальну відповідність до реальних потреб суспільства, пов'язаних із використанням банківських послуг та забезпеченням безпеки сфери банківської діяльності.

Закон про кримінальну відповідальність, як і будь-який інший, соціально обумовлений. Закон визначається реальними потребами суспільства у кримінальній забороні та відображає їх у кримінально-правовій нормі. Можна припустити, що через складність законотворчої діяльності серед норм, що приймаються, існують і такі, що недостатньо повно відображають потреби суспільства в кримінально-правовій охороні. Недоліки норм можуть полягати й у відсутності необхідної чіткості, стійкості та

¹² Борисов В. До питання про сутність кримінально-правової характеристики злочинів / В. Борисов, О. Пашенко // Вісник Академії правових наук України. – Харків: Право, 2005. – № 3. – С. 180–190.

визначеності правових розпоряджень. Звідси – їх низька ефективність навіть в умовах бездоганної роботи правозастосовних органів¹³.

Наприклад, в Україні випадки незаконного отримання кредиту кваліфікуються в основному як шахрайство за ст. 190 КК. Тобто чинне кримінальне законодавство України не містить такого самостійного складу злочину як: «Незаконне отримання кредиту», на відміну, для прикладу, від кримінального законодавства РФ. Так, ст. 176 КК РФ встановлює кримінальну відповідальність за два злочини, що розрізняються за характером предмета посягання: ч. 1 – за отримання кредиту або пільгових умов кредитування; ч. 2 – за незаконне отримання державного цільового кредиту або його нецільове використання. Означені діяння визнаються злочинними, якщо ними заподіяно значний збиток. КК України, на наш погляд, містить такі основні статті, що передбачають відповідальність за незаконне отримання кредиту, а саме: шахрайство (ст. 190 КК), а також шахрайство з фінансовими ресурсами (ст. 222 КК). Однак, беручи до уваги предмет та особливий об'єкт посягання – грошові кошти банківських установ і стабільне функціонування банківської системи, вважаємо, що кваліфікація незаконного отримання кредиту як шахрайства не може бути коректною. Те ж саме можна говорити й про діяння ухилення від погашення кредиту, що фактично не передбачає кримінальної відповідальності згідно з чинним КК України. Проте КК РФ містить відповідну кримінально-правову норму, а саме ст. 177 «Злісне ухилення від погашення кредиторської заборгованості».

Диспозиція

ст. 177 КК РФ передбачає, що злісне ухилення керівника організації або громадянина від погашення кредиторської заборгованості у великому розмірі чи від оплати цінних паперів після набрання чинності відповідним судовим актом карається штрафом у розмірі до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або в розмірі заробітної плати чи іншого доходу засудженого за період до вісімнадцяти місяців або обов'язковими роботами терміном до чотирьохсот вісімдесяти годин, або примусовими роботами терміном до двох років, або арештом терміном до шести місяців, або позбавленням волі терміном до двох років.

В Україні поряд із кримінальною відповідальністю споживачі в разі порушення законодавства або договору з фінансовою установою можуть нести й цивільну відповідальність. Цивільна відповідальність полягає у відшкодуванні кредиторів збитків, сплаті неустойки чи втраті застави. Виходячи з положень чинного кримінального законодавства, кримінальна відповідальність настає за надання свідомо неправдивої інформації банкам чи

¹³ Кос О. Д. Напрями кримінально-правової політики у боротьбі зі злочинністю / О. Д. Кос // Право і суспільство. – 2009. – № 4. – С. 98-10.

іншим кредиторам із метою одержання кредитів (ст. 222 КК), крім того, КК України передбачає у ст. 388 кримінальну відповідальність за незаконні дії із заставленим майном. Проте питання відповідальності фінансових установ за порушення прав споживачів у сфері споживчого кредитування в Україні належним чином не врегульоване. Тобто споживач має лише загальні засоби захисту, передбачені положеннями Цивільного кодексу України (далі – ЦКУ), наприклад відшкодування збитків, сплата неустойки. Спеціальних засобів захисту вітчизняне законодавство не передбачає, не встановлено й кримінальної відповідальності за порушення прав споживачів у сфері споживчого кредитування.

На думку В. І. Борисова, соціальна обумовленість кримінального закону визначається різноманітними за значущістю соціальними, економічними, політичними, психологічними та іншими чинниками, встановлення й розкриття яких дає можливість пояснити необхідність кримінально-правової охорони певних суспільних відносин, прогнозувати розвиток тих чи інших інститутів кримінального законодавства, підвищити обґрунтованість змісту закону¹⁴. На думку М. І. Коржанського, «соціальна обумовленість кримінально-правової заборони визначається соціальною цінністю суспільних відносин, економічними факторами та ефективністю правової охорони»¹⁵.

Важливим етапом криміналізації діяння є чітке визначення підстав криміналізації. Під підставами криміналізації розуміють процеси, що відбуваються в матеріальному і духовному житті суспільства, розвиток яких породжує об'єктивну необхідність кримінально-правової охорони тих чи інших цінностей. Підстави криміналізації – це те, що створює дійсну потребу в кримінально-правовій новелі, внутрішня необхідність виникнення правової норми¹⁶. В. Д. Філімонов виділяв такі підстави криміналізації суспільно небезпечних діянь: коли виявляється новий вид суспільно небезпечної поведінки; коли змінюється стан злочинності, тобто поширюються ті чи інші злочинні діяння у країні або її окремих регіонах; якщо динаміка злочинності за той чи інший період виявляє сталу тенденцію до збільшення певних суспільно небезпечних діянь¹⁷.

Криміналізація суспільно небезпечних діянь, що виникають у

¹⁴ Кримінальне право України: Особлива частина : підручник / [М. І. Бажанов, Ю.В. Баулін, В. І. Борисов та ін. ; за ред. М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація]. – 2-ге вид., переробл. і допов. – Київ : Юрінком Інтер, 2005. – 544 с.

¹⁵ Коржанский Н. И. Объект и предмет уголовно-правовой охраны / Н. И. Коржанский. – Москва : Акад. МВД СССР, 1980. – 248 с.

¹⁶ Кудрявцев В. Н. Основания уголовно-правового запрета: криминализация и декриминализация / В. Н. Кудрявцев. – Москва : Наука, 1982. – 304 с.

¹⁷ Филимонов В. Д. Криминологические основы уголовного права / В. Д. Филимонов. – Томск : Изд-во Томск. ун-та, 1981. – 214 с.

суспільстві, відіграє важливу роль у протидії злочинності. Практика розвитку кримінального законодавства свідчить, що існує багато випадків, коли раніше не карані діяння через деякий час визнавалися законодавцем караними. Причинами таких змін у законодавстві прийнято вважати: а) підвищення суспільної небезпеки певних діянь у певний час; б) нагальну потребу в усуненні прогалин чинного законодавства; в) зміни, що відбуваються в суспільстві, які тягнуть за собою необхідність охорони їх нормами кримінального права¹⁸.

У нових економічних умовах кризові явища в банківському секторі призводять до розвитку негативних тенденцій у різних напрямках функціонування держави. Нестабільна банківська система позбавляє країну можливостей спрямовувати вільні грошові кошти на впровадження інновацій, інвестування та розширення виробництва, негативно впливає на фінансову та економічну безпеку державу. Уражена банківська система відкриває можливості для вчинення кримінальних правопорушень у цій сфері, що остаточно підриває довіру населення до держави в особі її правоохоронних структур. Складається враження, що спроби «псевдореформування» банківської системи стають ще одним злочинним способом для відмивання грошових коштів окремих зацікавлених осіб. Зростання кількості кримінальних правопорушень та їх нових форм, учинюваних у банківській сфері в загальній структурі злочинності в Україні зумовлює необхідність пошуку нових можливостей оптимізації кримінального законодавства України для вирішення цієї проблеми. Наприклад, так зване «очищення» банківської системи від неплатоспроможних банків має наслідком значну кількість махінацій із боку недобросовісних позичальників. Політика «доларизації» банківського сектору прямо або опосередковано впливає на зростання кредитного ризику, що підриває довіру населення до національної грошової одиниці¹⁹.

Можна з упевненістю говорити про нагальну потребу в усуненні прогалин чинного законодавства з питань захисту банківської діяльності. Дане питання є актуальним та вже поставало як необхідність перед законотворцями в період економічної кризи в країні. Так, відповідно до тексту Рекомендацій парламентських слухань на тему «Про шляхи стабілізації банківської системи України», негативні макроекономічні фактори обумовлені насамперед, політичною кризою початку 2014 року,

¹⁸ Шульга А. М. Кримінально-правова охорона земель від забруднення або псування : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / А. М. Шульга. – Харків, 2004. – 15 с.

¹⁹ Рогожнікова Н. В. Основні тенденції банківського кредитування в сучасних умовах фінансово-економічної кризи / Н. В. Рогожнікова // Фінансовий простір. – 2015. – № 3. – С. 72–77.

окупацією Криму та окремих районів Донецької і Луганської областей, військовим конфліктом на Сході, а також викликані низкою макроекономічних дисбалансів, зокрема, підстави для яких були закладені до 2014 року, стали основним чинником критичного погіршення показників банківської системи України. На сьогодні фінансова система України неефективно виконує функції акумулювання фінансових ресурсів та їх перерозподілу на пріоритетні потреби економічного розвитку. Потреба у фінансовому забезпеченні національної економіки в умовах ризиків фінансової дестабілізації і зовнішнього, і внутрішнього походжень вимагає вдосконалення важелів макроекономічної стабілізації, нових підходів до проведення грошово-кредитної, банківської, валютно-курсової політики. Виключно нагальними та необхідними є практичне запровадження ефективних механізмів зміцнення національної валюти, активізації кредитування економіки, припинення відпливу грошей із банків, боротьби з корупцією, посилення захисту інвесторів та споживачів фінансових послуг, а також підвищення довіри до вітчизняних фінансових установ²⁰.

Учасники парламентських слухань обговорили та сформувавши перелік основних проблем у сфері банківської діяльності, які потребують невідкладного вирішення на законодавчому рівні. Серед інших проблемних питань наголошується також на необхідності розроблення нормативно-правової бази для захисту прав кредиторів з урахуванням міжнародного досвіду, що дозволить створити дієві механізми захисту фінансової системи та знизить вплив кризових явищ на учасників фінансового ринку. Це чітко зафіксовано у пункті 1.4 розділу X Угоди Про Коаліцію депутатських фракцій «Європейська Україна» у Верховній Раді України VIII скликання від 27 листопада 2014 року.

Ще однією важливою проблемою, до стосується якої захисту прав клієнтів банків та споживачів інших фінансових послуг, є необхідність запровадження цивілізованих механізмів процедур, пов'язаних із неплатоспроможністю фізичних осіб, із метою захисту їх прав, поліпшення їх фінансового стану з урахуванням інтересів їх кредиторів. Реалізація відповідних законодавчих ініціатив потребує ухвалення комплексних змін до інших законодавчих актів, зокрема Цивільного кодексу України щодо визнання, порушення справи та визначення обмежень прав фізичної особи, яка визнається банкрутом; Податкового кодексу України щодо врегулювання питань оподаткування кредитних операцій та списання заборгованості за безнадійними кредитами та оподаткування боргів банкрута – фізичної особи;

²⁰ Проект Постанови про Рекомендації парламентських слухань на тему: «Про шляхи стабілізації банківської системи України». № 2856 від 14.05.2015. Ініціатор законопроекту: Рибалка Сергій Вікторович (VIII скликання). [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://bankforumsos.blogspot.com/2015/05/2856-14052015.html>.

Цивільного процесуального кодексу України та КК України щодо посилення відповідальності за фіктивне банкрутство та супутні злочини; Закону України «Про захист прав споживачів» у частині захисту прав боржника – фізичної особи при визнанні її банкрутом. Ще одним важливим аспектом у зв'язку з цим питанням є питання детінізації доходів фізичних осіб²¹.

Зважаючи на вищезазначене, необхідність кримінально-правової охорони банківської діяльності зумовлена підвищенням суспільної небезпеки зазначених діянь на сучасному етапі функціонування нашого суспільства, кризою у фінансовій та банківських сферах держави, нагальними потребами в усуненні прогалин чинного законодавства з питань забезпечення безпеки банківської системи, в цілому негативними змінами, що відбулися в банківському секторі в нових економічних умовах, та необхідністю охорони їх нормами кримінального права.

П. С. Тоболкін переконував, що сутність проблеми соціальної обумовленості криміналізації злочинів у найбільш простій формі полягає в розкритті факторів, що породжують існування норм кримінального права, й у прогнозуванні їх розвитку. До таких факторів він відніс економічні, політичні, психологічні, моральні тощо. При цьому єдиною умовою встановлення кримінальної відповідальності діянь, на його погляд, є суспільна небезпечність²².

На думку Л. П. Брич та В. О. Навроцького, до соціальної обумовленості належать соціальні та соціально-психологічні фактори, що виражають суспільну необхідність і політичну доцільність установа кримінальної відповідальності за те чи інше діяння. До них відносять: суспільну небезпечність діяння, його відносну поширеність, домірність позитивних і негативних наслідків криміналізації та кримінально-політичну адекватність криміналізації²³. Проте В. А. Робак зазначає, що завдання визначення соціальної обумовленості криміналізації злочинів зводиться до такого: інформує населення про суспільну небезпечність діянь, що визнані злочинами; створює образ (стереотип) злочинця, що має значення при проведенні профілактичних заходів; створює юридичні основи для застосування заходів державного примусу (санкцій) до злочинців²⁴.

²¹ Проект Постанови про Рекомендації парламентських слухань на тему: «Про шляхи стабілізації банківської системи України». № 2856 від 14.05.2015. Ініціатор законопроекту: Рибалка Сергій Вікторович (VIII скликання). [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://bankforumsos.blogspot.com/2015/05/2856-14052015.html>.

²² Тоболкин П. С. Социальная обусловленность уголовно-правовых норм / П. С. Тоболкин. – Свердловск : Средне-Урал. кн. изд-во, 1983. – 177 с.

²³ Брич Л. П. Кримінально-правова кваліфікація ухилення від оподаткування в Україні [монографія] / Л. П. Брич, В. О. Навроцький. – Київ: Атіка, 2000. – 258 с.

²⁴ Робак В. А. Підстави криміналізації злочину, передбаченого ст. 310 Кримінального кодексу України / В. А. Робак // Кримський юридичний вісник. – 2009. – № 3. – С. 311–318.

З огляду на вищенаведені завдання та з метою встановлення ознак соціальної обумовленості кримінально-правової охорони банківської діяльності визначимо основні фактори, сукупність яких є необхідною і достатньою для пояснення закріплення та існування такого інституту в кримінальному законодавстві України. З урахуванням проведеного аналізу поглядів провідних науковців щодо соціальної обумовленості кримінально-правових норм, можна зробити висновки, що обумовленість кримінально-правової охорони банківської діяльності, базується на системі нормативних та кримінологічних чинників. Тобто, передусім важливе значення має актуальна нормативна складова, що регулює відносини у сфері банківської діяльності на рівні, достатньому для забезпечення максимальної безпеки функціонування цих суспільних відносин. У разі відсутності кримінальної відповідальності за правопорушення у сфері банківської діяльності чинне законодавство України не зможе повною мірою забезпечувати громадянину гарантії захисту його прав та свобод як споживача фінансових послуг. Вважаємо, що це є однією з підстав для законодавця розширити коло засобів у протидії кримінальним правопорушенням у сфері банківської діяльності, а саме шляхом формування інституту кримінально-правової охорони зазначеної діяльності та криміналізації суспільно небезпечних діянь, що посягають на безпечне функціонування цієї сфери фінансової діяльності. На відміну від нормативних кримінологічних чинники дозволяють зробити висновки, що основною причиною формування інституту кримінально-правової охорони банківської діяльності є необхідність установа кримінальної відповідальності за найбільш суспільно небезпечні види зловживань у цій сфері. Поряд із цим залишається необхідність збереження кримінальної відповідальності за вчинювані кримінальні правопорушення у банківській сфері у зв'язку з їх суспільною небезпечністю, на ступінь якої впливає, насамперед, соціальна цінність цих суспільних відносин, а також декриміналізації діянь, які тривалий час не мають практики щодо їх учинення.

Щодо кримінально-правової охорони банківської діяльності, то вважаємо, що всі основні необхідні фактори, які визначають науковці підставами криміналізації суспільно небезпечних діянь, наявні на сьогодні у досліджуваній сфері.

У літературі вже відзначалося, що об'єктиві потреби суспільства у криміналізації суспільно небезпечних діянь визначаються передусім кримінологічними факторами: серйозним ступенем суспільної небезпечності цих діянь, їх відносною поширеністю, неможливістю успішної боротьби з ними за допомогою інших заходів²⁵.

²⁵ Дагель П. С. Проблемы советской уголовной политики / П. С. Дагель // – Владивосток,

Насамперед розглянемо фактор суспільної небезпечності зловживань у сфері банківської діяльності. Основою оцінювання значущих діянь у суспільстві є певна система оцінок-норм, еталонів поведінки, ціннісних орієнтацій, ідеалів, що поділяються соціальним утворенням (групою, класом, соціальним прошарком, суспільством, державою)²⁶. Суспільна небезпечність полягає в тому, що діяння або завдає шкоди відносинам, що охороняються кримінальним законом, або містить реальну можливість завдання такої шкоди²⁷.

Суспільна небезпечність визначає сутність учиненого діяння, у зв'язку з цим лише таке діяння, яке за своїм змістом є суспільно небезпечним, можна визнати злочинним. Аналіз фактора суспільної небезпечності дозволяє дійти висновків, що правомірною є криміналізація такого діяння, суспільна небезпечність якого є достатньо високою з позицій кримінального права. Характер і ступінь є основними рисами суспільної небезпечності. Характер суспільної небезпечності відображає її якісну властивість, а ступінь – кількісну характеристику. Соціальний зміст злочину міститься в характері та ступені суспільної небезпечності²⁸. Критеріями оцінювання суспільної небезпечності є об'єктивні та суб'єктивні ознаки злочину: об'єкт, на який посягає злочин, наслідки, спосіб учинення злочину, форма вини, мотив, мета тощо. Лише їх сукупність може розкрити об'єктивну (реальну) небезпечність злочину, його тяжкість. Одним з основних критеріїв, що визначають суспільну небезпечність діяння, є характер та значення тих суспільних відносин, на які спрямоване злочинне діяння й яким воно завдає шкоди чи створює реальну небезпеку такого завдання²⁹.

Об'єктивна необхідність існування банківської діяльності обумовлена історичним розвитком суспільства. У нових економічних умовах значно підвищується її роль як складової державного регулювання економіки та фінансово-економічної безпеки країни. Банківська діяльність передбачає проведення значної кількості банківських операцій, грошових розрахунків і платежів суб'єктів господарювання та населення. Значна матеріальна шкода, поєднана у певних випадках із загрозами життю та здоров'ю працівників банків, інкасаторів, представників служби безпеки банків, клієнтів

1982.

²⁶ Грищук В. К. Проблеми кодифікації кримінального законодавства України / В. К. Грищук // . – Львів, 1993.

²⁷ Кримінальне право України: Загальна частина : підручник / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, Л. М. Кривоченко та ін.; за ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – 3-тє вид., переробл. і допов. – Київ, 2007.

²⁸ Кузнецова Н. Ф. Преступление и преступность / Н. Ф. Кузнецова . – М., 1969.

²⁹ Шульга А. М. Кримінально-правова охорона земель від забруднення або псування : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / А. М. Шульга. – Харків, 2004. – 15 с.

банківських установ та інших осіб, свідчить, що кримінально-правова охорона банківської діяльності, поряд з іншими потребами сучасного суспільства, потребує достатньо високого рівня. Таким чином, розбудова інституту кримінально-правової охорони банківської діяльності є необхідною умовою життєдіяльності суспільства. Це означає, що рівень соціальної цінності відносин, які забезпечують захист банківської діяльності, є необхідним та достатнім для їх кримінально-правової охорони. Вважаємо, що створення та розвиток такого інституту також сприятимуть запобіганню заподіяння шкоди іншим суспільним відносинам.

Характер і ступінь суспільної небезпечності вчиненого діяння обумовлюються також формою вини. Коректне вирішення питань, пов'язаних із формою вини вчинюваного правопорушення, має важливе значення характеристики суб'єктивної сторони злочину як критерію, що визначає суспільну небезпечність діяння та її ступінь. На цей час законодавець криміналізував лише умисні посягання на стабільне функціонування банківської системи, оскільки умисел є більш небезпечною формою вини, ніж необережність. Можна дійти висновків, що вирішальними обставинами під час криміналізації діянь, що посягають на банківську діяльність, є рівень соціальної цінності охоронюваних суспільних відносин та форма вини, з якою вчиняються такі посягання. Тому криміналізація діянь, що посягають на банківську діяльність, повинна мати місце у тих випадках, коли сукупність вищерозглянутих обставин свідчить про достатній рівень суспільної небезпечності посягання для визнання його злочином.

Зміст фактора відносної поширеності діянь полягає в тому, що діяння, яке криміналізується, повинно бути, з одного боку, достатньо поширеним, з іншого – не повинно бути всеохоплюючим та надзвичайно поширеним. Учені вважають, що будь-яка спроба криміналізувати дуже поширені форми поведінки була б дисфункціональною, оскільки результат вийшов би за межі практичних можливостей органів кримінального переслідування, і тим самим була б зведена до норми безкарності діянь, оголошених злочинними³⁰. Про відносну поширеність посягань на банківську діяльність свідчать вибіркові статистичні дані. Щодо поширеності посягань на банківську діяльність, необхідно зауважити таке.

Так, кількість злочинів у кредитно-фінансовій сфері становила: впродовж 2012 р. – 470, 2013 р. – 1 315. Зокрема, у 2013 р. за зазначеною категорією кримінальних правопорушень пред'явлено повідомлення про підозру 1066 особам, 996 матеріалів направлено до суду [105]. Тобто посягання на сферу банківської діяльності є відносно поширеними. Крім

³⁰ Кудрявцев В. Н. Основания уголовно-правового запрета: криминализация и декриминализация / В. Н. Кудрявцев. – Москва : Наука, 1982. – 304 с.

того, на нашу думку, значна їх кількість не відображається в офіційній статистиці через латентність. Деякі службові особи банків умисно приховують учинення злочинних зловживань, щоб не підірвати довіру клієнтів та авторитет банківської установи.

Існування значної кількості банківських злочинів, не відомих правоохоронним органам і не відображених у статистичному обліку, є давньою, складною і гострою проблемою не лише для України, а й для всього цивілізованого світу. Так, за оцінюванням міжнародної аудиторської компанії Price Waterhouse Coopers, щорічний збиток банківського бізнесу від таких кримінальних правопорушень становить близько 33 млрд. доларів США³¹.

За кримінологічною класифікацією, латентні злочини в банківській сфері можна поділити на три основні групи: злочини, вчинені в банківській сфері за умови, що вони не були виявлені ні співробітниками правоохоронних органів, ні службою безпеки банку; злочини, що були виявлені службою безпеки банку, проте про факт їх виявлення не було повідомлено співробітників правоохоронних органів; злочини, що були виявлені службою безпеки банку і про факт їх виявлення було повідомлено працівників правоохоронних органів, проте останніми не було вжито жодних заходів щодо реєстрації та встановлення події злочину.

Специфічними чинниками поглиблення процесів латентизації злочинів у банківській сфері можна визначити, зокрема, такі: практичну неспроможність служб внутрішнього аудиту банків належним чином провести внутрішній аудит операційної діяльності представництва або філій банку через значну кількість операцій, що проводяться, та проведення наведених перевірок зазвичай лише за тематичними напрямками; зацікавленість філій та представництв банку в завищених показниках за депозитами та кредитами банку через матеріальну заінтересованість (так звані «бонусні» виплати в кінці поточного року), що призводить до перекручування показників облікової звітності банку; протидію співробітників служб безпеки банків роботі співробітників правоохоронних органів, обумовлену перекручено усвідомлюваними інтересами служби; слабку правову та економічну підготовку працівників служби безпеки банку та співробітників

³¹ Фрумкін К. Шахрайство та злочини в банківській сфері [Електронний ресурс] // Інформаційно-аналітичний портал Українського агентства фінансового розвитку – Режим доступу: http://www.ufin.com.ua/analit_mat/gkr/150.htm.

правоохоронних органів із виявлення злочинних схем у банківській сфері та ін.³²

Поряд із латентністю злочинів у сфері банківської діяльності проблему складає відсутність конкретних даних щодо кримінальних правопорушень саме у досліджуваній сфері, оскільки в офіційних звітах мова йде про злочини, вчинювані у сфері господарської діяльності. Так, наприклад, відповідно до даних офіційного звіту Генеральної прокуратури України за січень–грудень 2015 р. зареєстровано 7 631 злочин у сфері господарської діяльності, серед яких за ст. 200 КК – 254, ст. 209 – 221, ст. 222 – 133, ст. 232 – 5 кримінальних правопорушень.

Проте в будь-якому разі, посягання на сферу банківської діяльності не є надзвичайно поширеним чи всеохоплюючим явищем, тому кримінально-правова охорона цієї сфери є цілком обґрунтованою. Якби мова йшла про надзвичайну поширеність таких кримінальних правопорушень, можна було б ставити під сумнів ефективність застосування заходів кримінально-правового впливу.

Так, незважаючи на очевидність суспільної небезпечності деяких проявів так званого маргінального стану (пияцтво, азартні ігри) та їх поширеність, до питання щодо їх можливої криміналізації необхідно підходити надзвичайно обережно. На думку О. І. Коробєєва, реалізувати в повному обсязі принцип невідворотності покарання у випадку криміналізації таких діянь буде практично неможливо. Причому саме через їх надзвичайну поширеність. А це означає, що авторитет кримінального закону в очах населення буде підірвано. Крім того, переведення великої кількості людей із названими формами девіантної поведінки до категорії злочинців не буде, як показують дослідження, сприйнято суспільною правосвідомістю як справедливе³³.

Під час аналізу фактора неможливості успішної боротьби за допомогою інших заходів необхідно зауважити, що кримінально-правова заборона як засіб боротьби з найбільш суспільно небезпечними діяннями повинна мати місце лише у крайніх випадках. Якщо позитивний результат може бути досягнутий шляхом застосування менш репресивних заходів, то, очевидно, потреба у криміналізації діянь є зайвою.

Варто зазначити, що неузгодженість між можливостями кримінально-правової охорони та іншими засобами охорони суспільних відносин стає

³² Пивоваров В. В. До питання латентності корпоративної злочинності в банківській сфері / В. В. Пивоваров // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Юридичні науки. – 2013. – Вип. 3, Т. 2. – С. 104–106.

³³ Коробєев А. И. Советская уголовно-правовая политика: проблемы криминализации и пеналюации : монография / А. И. Коробєев. – Владивосток: Изд-во Дальневост. ун-та, 1987. – 272 с.

останнім часом більш очевидною. Прикладом цього є декриміналізація діяння, передбаченого ст. 202 КК України «Порушення порядку зайняття господарською діяльністю та діяльністю з надання фінансових послуг». Відповідно до Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо гуманізації відповідальності за правопорушення у сфері господарської діяльності» від 15.11.2011 № 4025-VI декриміналізовано ряд господарських злочинів, зокрема й норму, передбачену ст. 202 КК. Тобто, здійснення банківської діяльності, банківських операцій або іншої діяльності з надання фінансових послуг без набуття статусу фінансової установи чи без спеціального дозволу (ліцензії), якщо законом передбачено набуття статусу фінансової установи чи одержання спеціального дозволу (ліцензії) для здійснення зазначених видів діяльності, або з порушенням умов ліцензування є адміністративним правопорушенням, передбаченим ст. 166/8 КУпАП.

Однак питання доцільності декриміналізації останніх викликає сумніви, оскільки вважаємо, що в сучасних, несприятливих для банківської системи країни, умовах існує необхідність кримінальної відповідальності за таку незаконну банківську діяльність.

Вважаємо, що також при криміналізації діянь у сфері банківської діяльності необхідно враховувати такі специфічні та характерні саме для даної галузі фінансової сфери фактори, як: особливості розвитку та реформування економіки країни (наприклад, на фоні реформування банківської системи виникають непоодинокі випадки незаконних отримань кредитних коштів або неповернення депозитних коштів громадян), стабільність національної грошової одиниці (наприклад, на фоні девальвації національної грошової одиниці банки зловживають продаючи іноземну валюту в «потрібній кількості виключно своїм клієнтам»). Більше того, стрімке зростання курсу іноземної валюти поставило громадян, які оформили кредит в іноземній валюті, в дуже складне, практично неплатоспроможне матеріальне становище; потреби суспільства (фізичних і юридичних осіб) в кредитних ресурсах для реалізації їх потреб (у зв'язку зі зростанням споживчих цін на товари та послуги, як фізичні так і юридичні особи все частіше звертаються до кредиторів. Очевидно, що для «своїх клієнтів» банки пропонують більш вигідні умови кредитування).

На сьогодні в Україні охорона сфери банківської діяльності здійснюється не лише за допомогою засобів кримінального права. У Кодексі про адміністративні правопорушення відповідальність за окремі правопорушення у сфері банківської діяльності передбачена у Главі 12 «Адміністративні правопорушення в галузі торгівлі, громадського харчування, сфері послуг, в галузі фінансів і підприємницької діяльності». Однак в умовах сучасних ринкових відносин та швидкого розвитку новітніх

технологій у сфері банківської діяльності виникають нові види суспільно небезпечних посягань, які вимагають їх дослідження на предмет своєчасної криміналізації.

Викладене дозволяє зробити такі висновки, що об'єктивні потреби суспільства у кримінально-правовій охороні банківської діяльності визначаються такими кримінологічними факторами, як значний ступінь суспільної небезпечності цих діянь, їх відносна поширеність та неможливість успішної боротьби з ними за допомогою інших заходів. При цьому головними при криміналізації діянь, що посягають на сферу банківської діяльності, є рівень соціальної цінності охоронюваних суспільних відносин. У діючому КК України передбачено відповідальність за найбільш суспільно небезпечні посягання на сферу банківської діяльності, а за інші посягання у відповідній сфері встановлено адміністративну відповідальність. Тобто законодавцем ураховано фактор неможливості успішної боротьби з правопорушеннями у сфері банківської діяльності за допомогою інших заходів. Проте очевидно є необхідність оптимізації кримінально-правової охорони банківської діяльності, що підтверджується теоретичними і практичними дослідженнями у цій галузі та відповідає потребам подальшої обґрунтованої криміналізації суспільно небезпечних діянь у нових економічних умовах, обумовлених потребами сучасного суспільства. Виділення злочинів у сфері банківської діяльності в самостійний розділ Особливої частини КК України дозволить більш точно відобразити особливості видового об'єкта цих суспільно-небезпечних діянь, сприятиме з'ясуванню їх специфіки і ступеня суспільної небезпеки, правильній кваліфікації, диференціації відповідальності та індивідуалізації покарання.

Крім того, формування самостійного інституту кримінально-правової охорони банківської діяльності України дозволяє цілеспрямовано визначати причини та умови вчинення таких злочинів і вживати більш широких заходів щодо їх запобігання. Ця необхідність впливає з динамічного розвитку банківських електронних технологій, підвищених потреб суспільства у кредитних ресурсах у зв'язку з розвитком малого та середнього бізнесу, підвищеної криміналізації і недоліків правового регулювання банківських правовідносин, відсутності цілеспрямованої політики держави у цій сфері, що, на наш погляд, підвищує значущість забезпечувальних норм, які створюють умови для того, щоб боротьба була успішною.

Беручи до уваги вищезазначене, вважаємо, що законодавче виділення злочинів у сфері банківської діяльності в окремий розділ підкреслює значущість боротьби з ними і має право на існування.

2.2 Кримінально-правова охорона банківської діяльності на національному та міжнародному рівнях

Аналіз міжнародного досвіду боротьби зі злочинністю засвідчує, що за сучасних умов злочинні прояви створюють реальну загрозу демократичному розвитку та національній безпеці більшості країн світу. Кримінальні елементи, маючи тісні міжрегіональні та міжнародні зв'язки, все частіше спрямовують свої зусилля на встановлення контролю над найбільш прибутковими сферами економічних відносин³⁴. Кримінально-правові заборони націлені на попередження злочинів під загрозою застосування кримінального покарання. Їх відсутність позбавляє суспільні відносини захисту кримінально-правовими засобами. Цінність суспільних відносин змінюється з розвитком суспільства. Okремі суспільні відносини постійно мають цінність у різні періоди розвитку держави, інші можуть втратити свою цінність чи набути її. На цей час особливої цінності набувають суспільні відносини, пов'язані зі сферою банківської діяльності. Існуюча система кримінально-правових норм, що передбачають відповідальність за неправомірні діяння у зазначеній сфері, не враховує особливостей її функціонування в умовах ринкових відносин. Так, на наш погляд, актуальною проблемою є фактична відсутність захищеності засобами кримінального права як кредиторів в особі банківської установи, так і клієнтів банків, які не можуть вчасно та в повному обсязі повернути свої депозитні вклади. Крім того, в кримінальному законодавстві України не врегульоване відповідним чином питання відповідальності юридичних осіб, причетних до злочинів, що вчиняються у сфері банківської діяльності. Відсутність відповідних заохочувальних норм у КК України свідчить, що законодавець, напевно, не вбачає значної проблеми та суспільної небезпечності в цих кримінальних правопорушеннях. Проте практика доводить протилежне.

Крім того, у вітчизняному кримінальному законодавстві не приділено достатньо уваги суб'єкту злочинів, що вчиняються у сфері банківської діяльності. У дослідженнях, присвячених проблематиці спеціального суб'єкта злочину та конкуренції кримінально-правових норм, відзначається, що спеціально-конкретні суб'єкти також є спеціальними суб'єктами, але їх ознаки більшою мірою деталізовані стосовно визначеного складу злочину, окреслені більш вузько, виходячи насамперед зі специфіки суспільних відносин, порушуваних певним злочином³⁵.

³⁴ Ключко А. М. Досвід зарубіжних країн у сфері боротьби зі злочинністю / А.М. Ключко // Європейські перспективи. – Київ, 2012. – № 3. – Ч. 2. – С. 132–135

³⁵ Марін О. К. Конкуренція кримінально-правових норм : дис. канд. юрид. наук : 12.00.08 / Марін Олександр Костянтинівич. – Львів, 2001. – 232 с.

У системі кримінально-правових норм певних зарубіжних країн співробітник банківської установи наділений ознаками спеціального суб'єкта кримінального правопорушення та є невід'ємним елементом, що утворює склад злочину. Це підтверджує факт функціонування інституту кримінально-правової охорони банківської діяльності та зацікавленість держави у забезпеченні безпеки банківської діяльності кримінально-правовими засобами. Визначення спеціальних ознак суб'єкта злочину обумовлюється специфікою окремих складів злочинів, учинення яких є можливим виключно у зв'язку з відповідним видом людської діяльності, яку може здійснювати обмежене коло суб'єктів.

Поняття злочинів у сфері банківської діяльності як особливої групи злочинних діянь є порівняно новим для української юридичної науки, однак законодавству іноземних держав воно відомо давно. Об'єднує ці діяння як родовий об'єкт посягання, так і специфіка сфери їх вчинення, а саме сфера кредитно-банківських відносин. Вважаємо, що досвід зарубіжних країн у частині законодавчого регулювання кримінальної відповідальності за подібні діяння може виявитися корисним для України. На відміну від національного законодавства у кримінальному праві багатьох зарубіжних країн, зокрема й країн ЄС, передбачений комплекс заходів, спрямованих на забезпечення інтересів кредиторів, якими є й банківські установи.

Наприклад, КК Швейцарії³⁶ у ст. 163–170 передбачає такі злочинні діяння як: перевага кредитором і прийняття кредитором оплати боргу на шкоду інтересам інших кредиторів, незаконні дії на користь неспроможного боржника, безгосподарність, упущення обліку, користь кредитора тощо. Стаття 297 КК Республіки Польща³⁷ зазначає: «хто з метою отримання для себе або для іншої особи кредиту, банківської позички, кредитного поручительства, дотації, субвенції чи публічного замовлення надає фальшиві або підроблені документи, або помилкові письмові свідчення, що стосуються обставин, які мають істотне значення для отримання такого кредиту, банківської позички, кредитного поручительства, дотації, субвенції чи публічного замовлення, підлягає покаранню позбавленням волі терміном від 3 місяців до 5 років». У даному контексті в ч. 3 ст. 297 КК Республіки Польща законодавець передбачив і заохочувальну норму, відповідно до якої в обов'язковому порядку звільняються від покарання особи, які до початку кримінального переслідування попередили незаконне використання кредиту.

³⁶ Кримінальний кодекс Швейцарії від 21.12.1937 г. (станом на 12.07.2012 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://law.edu.ru/norm/norm.asp?normID=1241950&subID=100098712,100098714,100098872,100099142,100099154#text>.

³⁷ Кримінальний кодекс Республіки Польща від 01.01.1997 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://law.edu.ru/norm/norm.asp?normID=1246817&subID=100110056,100110058#text>.

У КК України зроблені певні кроки в напрямку захисту прав кредиторів, проте диспозиції зазначених норм сформовані таким чином, що не передбачають відповідальності за відносно поширені діяння, пов'язані зі спробами незаконно отримати кредит. Необхідно зазначити, що практично у кожній банківській установі існує стенд чи монітор, де висвітлюється інформація про розшук осіб, які вчинили «шахрайські дії» з кредитними ресурсами банку. Положення, передбачені ст. 218-1 та 219 КК України наголошують на відповідальності за доведення банку до неплатоспроможності та доведення до банкрутства, якщо це завдало великої матеріальної шкоди державі чи кредиторів. Вважаємо, що на сьогодні існують й інші загрози правам кредиторів, які виходять саме від недобросовісних позичальників. Виявляється, що й кримінальне законодавство ЄС захищає своїми нормами зазначені суспільні відносини на більш високому рівні порівняно з вітчизняним. Більше того, провідні науковці піддають сумніву коректність розміщення кримінально-правової норми, передбаченої ст. 218-1 у структурі КК України. Так, О. О. Дудоров та

Р. О. Мовчан зазначають, що присвоєння цій кримінально-правовій новелі номера 218-1 суперечить як загальним правилам розміщення нових статей у кримінальному законодавстві, так і правилам розміщення підпорядковано спеціальних норм. На думку науковців, кримінально-правова норма, в якій йдеться про доведення банку до неплатоспроможності, повинна б бути розміщена або безпосередньо у ст. 219 КК (наприклад, в її частині 2), або за ст. 219 «Доведення до банкрутства» з присвоєнням їй порядкового номера «219-1»³⁸. Більш того, О. О. Дудоров та Р. О. Мовчан погоджуються, що поняття «господарська діяльність» та «банківська діяльність» не є тотожними, що підтверджує позицію автора наукового дослідження.

Становить інтерес концепція кримінально-правової відповідальності юридичних осіб у кримінальному законодавстві країн ЄС. Цей правовий інститут є розвиненим у Франції, Нідерландах, Данії, проте в деяких західноєвропейських державах, наприклад в Іспанії, Болгарії, Угорщині, до цього часу він не передбачений. Адміністративну відповідальність юридичних осіб уведено в Німеччині, Італії, Португалії та ін.³⁹ При цьому фізичні особи також притягуються до кримінальної відповідальності у разі доведення їх вини вчинення злочину.

³⁸ Дудоров О. О. Кримінально-правова заборона щодо доведення банку до неплатоспроможності: сумнівна законодавча новела / О. О. Дудоров, Р. О. Мовчан // Право і громадянське суспільство. – 2015. – № 1. – С. 72.

³⁹ Лук'янець Д. Юридичні особи як суб'єкти адміністративної відповідальності / Д. Лук'янець // Предпринимательство, хозяйство и право. – 2000. – № 4. – С. 52–56.

Дослідження питання захисту банківської діяльності на кримінально-правовому рівні не повинно обмежуватися виключно прикладом законодавства ЄС. Так, значна кількість кримінально-правових норм КНР присвячена охороні сфери банківської діяльності (розділ 2, параграф 4 КК КНР). Вважаємо, що надання працівникам банків або інших фінансових органів ознак спеціального суб'єкта злочинів, що посягають на стабільне функціонування фінансової та банківської систем, є певним позитивним досягненням кримінального законодавства цієї країни. При цьому ознаки спеціального суб'єкта використовується законодавцем при описуванні саме основних, некваліфікованих складів злочинів. Це означає, що саме конкретним охоронюваним законом суспільним відносинам приділяється особлива увага, а не другорядне значення в кримінальному законодавстві країни. Тобто у складах злочинів, де ознаки спеціального суб'єкта прямо передбачені законом у диспозиції статті та визначають наявність такого суб'єкта як конструктивного елемента складу злочину, вони є обов'язковими для наявності чи відсутності складу злочину в цілому. Наприклад, відповідно до ст. 186 КК КНР працівники банків або інших фінансових органів, які як порушення законодавства та адміністративних норм видали кредити або надали гарантію для отримання кредитів особам, які не є сторонніми, на пільгових умовах порівняно з аналогічними умовами для інших позичальників, якщо ці дії спричинили за собою відносно великі збитки, караються позбавленням волі на термін до 5 років або короткостроковим арештом, а також штрафом розміром від 10 до 100 тис. юанів; ті самі діяння, якщо вони спричинили за собою великі збитки, караються позбавленням волі терміном понад 5 років штрафом розміром від 20 до 200 тис. юанів⁴⁰.

У КК України існує норма, передбачена ст. 220-1 «Порушення порядку ведення бази даних про вкладників або порядку формування звітності», що закріплює відповідальність керівника або іншої службової особи банку за внесення до бази даних свідомо неправдивих відомостей. Не можна не погодитись із законодавцем про доцільність криміналізації таких діянь, проте обмежене коло кримінально-правових норм, де прямо передбачена відповідальність керівників та службових осіб банків, не в змозі забезпечити захист банківської діяльності в країні на належному рівні.

Згідно з ч. 2 примітки до ст. 218-1 КК тлумачення поняття «пов'язана з банком особа» вимагає звернення до Закону України «Про банки і банківську діяльність». Існування кримінально-правових норм із

⁴⁰ Кримінальний кодекс КНР. Принят на 5-й сессии Всекитайского собрания народных представителей шестого созыва 14 марта 1997 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://pravorub.net/upload/userfiles/6/ugolovnyi-kodeks-kitaiskoi-narodnoi-respubliki54073ec295cdd.pdf>.

бланкетними диспозиціями призводить до того, що чимало ознак складів злочинів визначаються не лише КК, а й іншими нормативними актами, які не є законом про кримінальну відповідальність і серед яких можуть траплятися як закони, так і підзаконні акти. Беручи до уваги приписи банківського законодавства, М. Саєнко відзначає, що вони фактично дозволяють НБУ доповнювати перелік пов'язаних із банком осіб на власний розсуд, ґрунтуючись на суб'єктивних факторах, зокрема з урахуванням загадкової фрази «характер взаємовідносин і зв'язків із банком». Відповідно НБУ буде одночасно з виконанням функції нагляду за операціями банку з пов'язаними особами визначати критерії віднесення певних учасників ринку до переліку пов'язаних із банком осіб, що створить сприятливий ґрунт для різноманітних маніпуляцій і корупційних зловживань, з якими всі так показово намагаються боротися⁴¹. Це означає, що суб'єктний склад злочинів у сфері банківської діяльності потребує максимального уточнення.

Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо гуманізації відповідальності за правопорушення у сфері господарської діяльності» № 4025-УІ від 15.11.2011 року, який набрав чинності 18.01.2012 року, були внесені значні зміни до КК України. В результаті цих змін відбулася декриміналізація окремих злочинів у сфері господарської діяльності шляхом їх переведення в розряд адміністративних правопорушень. Поряд з іншими кримінально-правовими нормами була декриміналізована норма, передбачена ст. 202 КК України «Порушення порядку зайняття господарською діяльністю та діяльністю з надання фінансових послуг». Доцільність декриміналізації останньої, на наш погляд, викликає сумніви. Зазначені діяння вважаються злочинними в кримінальному законодавстві РФ та Китаї. Наприклад, відповідно до ст. 174 КК КНР: «Самовільне, без санкції Китайського Народного Банку, створення комерційного банку чи іншої фінансової структури карається позбавленням волі терміном до 3 років або короткостроковим арештом і одночасно або як самостійне покарання – штрафом розміром від 20 до 200 тис. юанів; у разі обтяжуючих обставин – карається позбавленням волі терміном від 3 до 10 років і штрафом розміром від 50 до 500 тис. юанів». Виготовлення фальшивого свідоцтва на право діяльності комерційного банку чи іншої фінансової структури, його підроблення або передавання для користування третій особі тягнуть за собою покарання відповідно до ч. 1. ст. 174 КК КНР.

Більше того ст. 174 КК КНР закріплює й відповідальність юридичних осіб у випадку вчинення зазначеного злочину, а саме: «якщо злочин, згаданий у ч. 2 ст. 174 КК КНР, вчинений організацією, стосовно організації,

⁴¹ Саєнко М. Відповідальність перших осіб перед клієнтами : ілюзія чи реальність? / М. Саєнко // Юрист&Закон. – 2015. – 5 березня. – № 8.

застосовуються штрафні санкції, а керівники організації та інші особи, які несуть безпосередню відповідальність, караються відповідно до ч. 1 ст. 174 КК КНР».

У КК України до злочинів, що вчиняються у сфері банківської діяльності, за які можуть понести кримінальну відповідальність юридичні особи, законодавець відніс норму, передбачену ст. 209 КК України «Легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом»⁴². Відповідно до Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України стосовно відповідальності юридичних осіб» КК України був доповнений Розділом XIV-1 «Заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб», відповідно до положень якого підставами для застосування до юридичної особи заходів кримінально-правового характеру є вчинення її уповноваженою особою або за дорученням чи наказом, за змовою та в співучасті, або іншим шляхом від імені та в інтересах юридичної особи будь-якого з вичерпного кола злочинів, передбачених у ст. 96-3 КК України, серед яких кримінально-правова норма «Легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом» (ст. 209 КК).

Проте, поза увагою залишилися інші зловживання, що можуть завдати значної шкоди правоохоронюваним інтересам громадян, за які до юридичних осіб, на наш погляд, необхідно застосовувати заходи кримінально-правового впливу. Це, зокрема, злочини у сфері банківської діяльності, пов'язані з господарюванням; злочини у сфері банківської діяльності, пов'язані зі службовою та професійною діяльністю під час надання публічних послуг. Зазначені діяння можуть мати комплексний характер, учинюватися групами осіб, об'єднаними єдиним злочинним наміром і такими, що мають прямий доступ до банківських ресурсів у зв'язку з виконанням службових обов'язків.

Так, наприклад, ст. 3 Закону Республіки Польща: «Про відповідальність колективних суб'єктів за дії, заборонені під загрозою покарання» від 28 жовтня 2002 р. визначає підставою кримінальної відповідальності юридичної особи неправомірну поведінку фізичної особи, яка: 1) діє від імені чи на користь колективного суб'єкта у межах повноважень або обов'язків щодо його представництва, прийняття від його імені рішень чи виконання внутрішнього контролю або в разі перевищення делегованих

⁴² Лихова С. Я. Юридичні особи як суб'єкти кримінальної відповідальності за КК України [Електронний ресурс]. Юридичний вісник. – 2014. – № 4 (33). – С. 129. Режим доступу: file:///C:/Users/%D0%9F%D0%BE%D0%BB%D1%8C%D0%B7%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%BB%D1%8C/Downloads/Npau_2014_4_26.pdf.

повноважень чи неналежного виконання покладених на фізичну особу обов'язків; 2) діє з перевищенням повноважень чи неналежно виконує свої обов'язки; 3) діє в інтересах або від імені колективного суб'єкта за згодою або з відома особи, зазначеної у п. 1 цієї статті; 4) є підприємцем⁴³. Ще однією спільною ознакою законодавства ЄС є вказівка на те, що злочинне діяння повинно бути вчинене в інтересах та на користь юридичної особи. У статті 5 КК Бельгії (у редакції Закону від 4 травня 1999 р.) зазначено, що юридичні особи підлягають кримінальній відповідальності за злочини, вчинені з метою отримання вигоди [16, с. 83, 89]. У вітчизняному кримінальному законодавстві злочини у сфері банківської діяльності здебільшого мають корисливий мотив. Таким чином, сучасне кримінальне законодавство України порівняно із законодавством зарубіжних країн має відповідні резерви для вдосконалення кримінально-правових засобів, необхідних для забезпечення безпеки сфери банківської діяльності. Політична та економічна інтеграція України до світового Європейського співтовариства потребує більш ефективного захисту національної економічної та фінансової систем. Зокрема, виникає необхідність в оптимізації положень КК України з метою вирішення проблем застосування засобів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб за злочини, що вчиняються у сфері банківської діяльності. Поряд із цим вимагає аналізу й низка інших існуючих проблем зазначеної сфери на предмет можливої своєчасної криміналізації таких діянь.

2.3 Основні напрямки вдосконалення кримінального законодавства щодо відповідальності за злочини у сфері банківської діяльності

Проведений аналіз злочинів у сфері банківської діяльності дозволив виявити проблеми у застосуванні чинних кримінально-правових норм, значна кількість яких зумовлена насамперед, законодавчими прорахунками. У зв'язку з цим існує об'єктивна потреба у визначенні перспективних напрямків законодавчого вдосконалення положень КК України щодо відповідальності за суспільно-небезпечні діяння у сфері банківської діяльності, практична реалізація яких дозволить підвищити ефективність протидії цьому виду злочинності.

Диспозиції кримінально-правових норм у сфері банківської діяльності є в основному банкетними, що передбачає необхідність звернення до положень фінансового, банківського або цивільного права. Необхідно також

⁴³ Гилинский Я. И. Криминология : теория, история, эмпирическая база, социальный контроль / Я. И. Гилинский. – 2-е изд., перераб. и доп. – Санкт-Петербург: Издательство Р. Асланова «Юридический центр Пресс», 2009. – 504 с.

зазначити, що у Постанові Пленуму Верховного Суду України «Про практику застосування судами законодавства про відповідальність за окремі злочини у сфері господарської діяльності» від 25.04.2003 № 3 не приділено достатньо уваги суспільно-небезпечним діянням у сфері банківської діяльності. Тому необхідним є вирішення спірних питань, що виникають у процесі кваліфікації цих злочинів та відмежування їх від суміжних складів кримінальних правопорушень. Труднощі, що виникають під час досудового розслідування та судового розгляду злочинів у сфері банківської діяльності, полягають у багатозначності понятійного апарату диспозицій чинних кримінально-правових норм, що передбачають відповідальність за ці діяння, та відсутності їх належного наукового тлумачення.

Під час формулювання конкретних пропозицій із удосконалення кримінального законодавства щодо забезпечення безпеки сфери банківської діяльності розглянемо стисло кримінально-правову характеристику цих злочинів.

Передусім за все необхідно розглянути проблеми визначення об'єктивних ознак цих суспільно-небезпечних діянь. Так, вважаємо, що ключовим фактором у визначенні поняття злочинів у сфері банківської діяльності є те, що вони посягають на суспільні відносини, що складаються у сфері банківської діяльності. Родовим **об'єктом** цих суспільно-небезпечних діянь є суспільні відносини у сфері банківської діяльності, а в конкретних кримінально-правових нормах присутні безпосередні об'єкти (наприклад, кредитні відносини між кредитором та позичальником, законність проведення електронних розрахунків, тощо). Таким чином, банківська діяльність є родовим поняттям злочинів у сфері банківської діяльності, оскільки її виконують конкретне коло суб'єктів виконання банківської діяльності, визначених відповідно до Закону України «Про банки та банківську діяльність».

Грунтуючись на критеріях статусу суб'єкта, який здійснює банківську діяльність, відповідно до ст. 4 Закону України «Про банки та банківську діяльність» у рамках банківської діяльності необхідно виділяти: 1) діяльність Національного банку України; 2) діяльність інших банків; 3) діяльність філій іноземних банків, що створені й діють на території України відповідно до положень Закону України «Про банки та банківську діяльність» та інших Законів України. Важливо зазначити, що в нашому розумінні банківська діяльність обмежується винятково видами діяльності банку, передбаченими у ст. 47 ЗУ «Про банки і банківську діяльність».

Так банк має право здійснювати банківську діяльність на підставі банківської ліцензії шляхом надання банківських послуг. До банківських послуг належать: 1) залучення у вклади (депозити) коштів та банківських металів від необмеженого кола юридичних та фізичних осіб; 2) відкриття та

ведення поточних (кореспондентських) рахунків клієнтів, зокрема у банківських металах; 3) розміщення залучених у вклади (депозити), у тому числі на поточні рахунки, коштів та банківських металів від свого імені, на власних умовах та на власний ризик.

Банк має право надавати своїм клієнтам (крім банків) фінансові послуги, зокрема шляхом укладання з юридичними особами (комерційними агентами) агентських договорів. Перелік фінансових послуг, що банк має право надавати своїм клієнтам (крім банків) шляхом укладання агентських договорів, встановлюється Національним банком України.

Банк, крім надання фінансових послуг, має право здійснювати також діяльність щодо: 1) інвестицій; 2) випуску власних цінних паперів; 3) випуску, розповсюдження та проведення лотерей; 4) зберігання цінностей або надання в майновий найм (оренду) індивідуального банківського сейфа; 5) інкасації коштів та перевезення валютних цінностей; 6) ведення реєстрів власників іменних цінних паперів (крім власних акцій); 7) надання консультаційних та інформаційних послуг щодо банківських й інших фінансових послуг.

Здійснення інших видів діяльності, які не мають статусу банківської, належить до інших видів підприємницької діяльності. Ознакою ж, що виділяють банківську діяльність як самостійний вид діяльності, є її зміст.

Поряд із об'єктом залежно від характеру зв'язку з ним **предметами злочинів у сфері банківської діяльності** є: а) кредитні ресурси банків; б) кошти громадян, що перебувають на їх банківських рахунках; в) предмети, що є складовими банківської таємниці (документи, інформація на електронних носіях); г) банківські платіжні картки. Правильне встановлення предмета впливає на кваліфікацію суспільно небезпечного діяння, оскільки предмет злочину внесений до системи суспільних відносин, а отже, оцінюється учасниками цих відносин залежно від їх властивостей. Однією з особливостей чинного закону про кримінальну відповідальність є те, що він у деяких складах злочинів фактично ототожнює фізичні ознаки предмета злочину з наслідком, як ознакою об'єктивної сторони.

За конструкцією **об'єктивної сторони** злочину у сфері банківської діяльності складаються зі злочинів як із формальними, так і з матеріальними складами. Тобто в певних випадках їх обов'язковими ознаками є вчинення діяння, передбаченого диспозицією кримінально-правової норми (ст. 209 КК України), в інших випадках – діяння, суспільно небезпечні наслідки та причинний зв'язок (ст. 218¹ КК України). Щодо злочинів у сфері банківської діяльності з матеріальними складами, то необхідно брати до уваги їх кваліфіковані та особливо кваліфіковані склади.

Способи вчинення таких суспільно небезпечних діянь в окремих випадках впливають на кваліфікацію (наприклад, порушення порядку

ведення бази даних про вкладників або порядку формування звітності шляхом внесення керівником або іншою службовою особою банку до бази даних про вкладників завідомо неправдивих відомостей).

Специфіка **суб'єктивної сторони злочинів** у сфері банківської діяльності полягає в умисній формі вини цих діянь. Необережні посягання на суспільні відносини у сфері банківської діяльності в чинному кримінальному законодавстві не є злочинними. Однак, численні банкрутства, фінансові піраміди та інші подібні проблеми, що виникають у сфері банківської діяльності наводять на думку про те, що окрім самих виконавців цих суспільно-небезпечних діянь повинні нести відповідальність й ті особи (зокрема, керівники або службові особи банків), які своєю бездіяльністю не забезпечили необхідний контроль. Мається на увазі необхідність криміналізації діяння за невиконання або неналежне виконання службовою особою банку своїх службових обов'язків. При цьому розмежування відповідної кримінально-правової норми з нормою, передбаченою ст. 367 КК України, повинно проводитись відповідно до об'єкта суспільно-небезпечного посягання.

При умисному ставленні винного до наслідків злочинів у сфері банківської діяльності законодавець вказує на умисел у диспозиціях кримінально-правових норм: «умисне доведення банку до неплатоспроможності...», «умисне доведення до банкрутства...», «внесення завідомо неправдивих відомостей...», тощо. Необхідно зазначити, що корисливий мотив у певних кримінально-правових нормах є обов'язковою ознакою їх суб'єктивної сторони (наприклад, у ст. 219 КК України) та мета (ст. 220² КК України). Виходячи зі змісту суб'єктивної сторони злочинів у сфері банківської діяльності, можна дійти висновків, що при їх вчиненні особа усвідомлює суспільну небезпечність своїх діянь та бажає їх настання, що ще раз підкреслює необхідність у формуванні ефективного інституту кримінально-правової охорони сфери банківської діяльності.

Щодо суб'єкта злочинів у сфері банківської діяльності, то тут важливо підкреслити, що безпосередніми їх учасниками можуть бути суб'єкти, які не мають до банківської діяльності прямого відношення. Поряд із тим, що суб'єктом даних злочинів у більшості своїй виступають особи, які виконують розпорядчі функції у сфері банківської діяльності, вони можуть вчинюватися в складі злочинних груп або злочинних організацій. Можуть мати місце випадки участі в банківській злочинності як кримінальних злочинних елементів, так і корумпованих чиновників.

Таким чином, суб'єкт злочинів у сфері банківської діяльності характеризується як загальними ознаками (наприклад, суб'єкт легалізації (відмивання доходів) одержаних злочинним шляхом, ст. 209 КК) так і спеціальними ознаками: порушення порядку ведення бази даних про

вкладників або порядку формування звітності (ст. 220¹ КК), де спеціальним суб'єктом виступає керівник або інша службова особа банку; доведення банку до неплатоспроможності (ст. 218¹), де спеціальним суб'єктом виступає пов'язана з банком особа. До спеціальних суб'єктів злочинів у сфері банківської діяльності необхідно віднести: керівника, іншу службову особу банку, пов'язаних з банком осіб у значенні визначеному Законом України «Про банки і банківську діяльність». Зауважимо, що чинне законодавство не містить конкретних роз'яснень щодо того, які саме категорії співробітників банківських установ підпадають під формулювання «службова особа банку».

Виходячи з вищезазначеного, відмінною ознакою злочинів у сфері банківської діяльності є безпосередня приналежність суб'єкта до сфери банківської діяльності в процесі виконання його професійних обов'язків.

З аналізу розглянутих у даній науковій роботі суспільно-небезпечних діянь, а також вивчення матеріалів судової практики стає зрозумілим, що при розгляді кримінальних проваджень, пов'язаних із вчиненням злочинів у сфері банківської діяльності виникають труднощі та помилки в кваліфікації, зокрема при визначенні об'єктивної і суб'єктивної сторони діяння, його суб'єкта, що нерідко веде до виправдання підсудних. Ця проблема свідчить про недосконалість кримінального законодавства, а також практики його застосування. Створення самостійного інституту кримінально-правової охорони банківської діяльності у вигляді розділу Особливої частини Кримінального кодексу України дозволить більш точно відобразити особливості видового об'єкта суспільно-небезпечних діянь цієї групи, сприяти з'ясуванню їх специфіки і ступеня суспільної небезпеки, правильній кваліфікації та індивідуалізації покарання. Також формування цього інституту дозволить на більш високому рівні встановлювати причини і умови таких кримінальних правопорушень, вживати більш ефективні заходи щодо запобігання злочинам у сфері банківської діяльності. Вказана необхідність випливає з динамічного розвитку банківських технологій та становлення сфери банківської діяльності в новому форматі, після виведення з ринку неплатоспроможних банківських установ. Очевидним є той факт, що новий формат функціонування банківської системи України повинен передбачати її захист на більш високому рівні, а саме, на кримінально-правовому. Вважаємо, що криміналізація суспільних відносин у сфері банківської діяльності, недоліки правового регулювання банківських правовідносин, відсутність цілеспрямованої політики держави в цій сфері зумовлюють потребу у формуванні забезпечувальних кримінально-правових норм, які створять умови для успішного запобігання злочинам у сфері банківської діяльності.

Тому, на наш погляд, законодавче виділення кримінальних правопорушень у сфері банківської діяльності в окремий розділ Особливої

частини КК України підкреслить значимість боротьби з цим видом злочинності, тому має право на існування. З урахуванням актуальності боротьби зі злочинами у сфері банківської діяльності, їх підвищеною небезпекою, специфікою розкриття і розслідування доцільно виділити в структурі Кримінального кодексу України розділ VII-I під назвою «Злочини у сфері банківської», де помістити відповідні склади злочинів.

Вважаємо, що злочини у сфері банківської діяльності – це група норм з таких складів суспільно-небезпечних діянь:

- незаконні дії з документами на переказ, платіжними картками та іншими засобами доступу до банківських рахунків, електронними грошима, обладнанням для їх виготовлення (ст. 200 КК України);
- легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом (ст. 209 КК України);
- доведення банку до неплатоспроможності (ст. 218¹ КК України);
- доведення до банкрутства (ст. 219 КК України);
- порушення порядку ведення бази даних про вкладників або порядку формування звітності (ст. 220¹ КК України);
- фальсифікація фінансових документів та звітності фінансової організації, приховування неплатоспроможності фінансової установи або підстав для відкликання (анулювання) ліцензії фінансової установи (ст. 220² КК України);
- шахрайство з фінансовими ресурсами (ст. 222 КК України);
- розголошення комерційної або банківської таємниці (ст. 232 КК України).

Поряд із вищезазначеними складами злочинів пропонуємо криміналізувати та внести до структури зазначено розділу такі діяння, в яких, на наш погляд, вбачається суспільна небезпечність з урахуванням всіх інших факторів соціальної обумовленості криміналізації суспільно-небезпечних діянь:

- незаконне одержання кредиту;
- злісне ухилення від погашення кредиторської заборгованості;
- порушення порядку зайняття господарською діяльністю та діяльністю з надання фінансових послуг (ст. 202 КК України декриміналізована у 2011р.)
- неналежне виконання умов договору банківського вкладу;
- зловживання повноваженнями у сфері банківській діяльності;
- службова недбалість у сфері банківської діяльності;
- шахрайство із використанням банківських електронних технологій.

О.О. Дудоров та Р.О. Мовчан зазначають⁴⁴, що умовами виділення спеціальної кримінально-правової норми є істотна відмінність характеру і

⁴⁴ Дудоров О. О. Кримінально-правова заборона щодо доведення банку до неплатоспроможності: сумнівна законодавча новела / О. О. Дудоров, Р. О. Мовчан // Право і громадянське суспільство. – 2015. – № 1. – С. 72.

ступеня суспільної небезпеки видів діянь, передбачених окремою нормою права, застосування якої не дозволяє врахувати ці відмінності. З цього приводу варто нагадати сформульовану свого часу Г. Злобіним та актуальну і нині фундаментальну вимогу до створення нових кримінально-правових норм – це необхідність кожного разу при встановленні кримінальної караності діяння глибоко досліджувати його суспільну небезпеку, не покладаючись лише на її «очевидність» і вбачаючи в ній головну умову криміналізації⁴⁵. Інакше кажучи, для з'ясування того, наскільки обґрунтованим може бути рішення про криміналізацію діянь у сфері банківської діяльності вирішальне значення має відповідь на таке питання: чи є відмінність між їх суспільною небезпекою, та суспільною небезпекою подібних дій, які вже передбачені в КК України. Очевидно, що доцільність криміналізації злочинів сфері банківської діяльності обумовлюється, в першу чергу їх суспільною небезпечністю та родовим об'єктом – суспільними відносинами у сфері банківської діяльності.

Незаконне одержання кредиту. КК України містить окремі статті, що передбачають відповідальність за незаконне одержання кредиту, а саме: шахрайство (ст. 190), а також шахрайство з фінансовими ресурсами (ст. 222). При шахрайстві дії третіх осіб спрямовані на отримання грошових коштів за рахунок потерпілого, при цьому факт вчинення шахрайства жертва не завжди усвідомлює. При так званому «неявному» шахрайстві процес підготовки та оформлення документів має законний вигляд, проте фактично, приймаючи до уваги умисел шахрая діяння утворюють склад злочину. Найбільш поширена форма «неявного» шахрайства має місце при використанні послуг посередників, які пропонують громадянам «посприяти» у отриманні споживчого кредиту. Зазначимо, що за невиконання коштів по споживчому кредиту положення ст. 190 КК України не можуть бути застосовані, якщо особа при отриманні кредиту надала про себе правдиву інформацію, а також зробила декілька платежів по його погашенню.

Відносно положень ст. 222 КК України, охоплюються розглядуваним складом злочину такі ситуації, в яких нецільове використання кредиту заздалегідь планувалось особою, яка бажала по-перше заробити на кредитних коштах, а потім використати їх з метою, що передбачена кредитним договором. Якщо обман банку відбувається до надання кредиту - грошової суми, зазначеної у кредитній угоді, дії винного необхідно кваліфікувати у відповідності до ст. 222 КК України⁴⁶. З об'єктивної сторони діяння незаконного одержання кредиту є схожим із шахрайством. Однак, якщо при шахрайстві обман стосується різних обставин (щодо особи винного або

⁴⁵ Кудрявцев В. Н. Основания уголовно-правового запрета: криминализация и декриминализация / В. Н. Кудрявцев. – Москва : Наука, 1982. – 304 с.

⁴⁶ Кассир предотвратила ограбление банка // Киевские ведомости. – 2007. – 28 ноября.

предмета шахрайства), то при незаконному отриманні кредиту обман відбувається шляхом надання банку завідомо неправдивих відомостей щодо потенційного позичальника. Різницю цих складів також можна провести і за суб'єктивною стороною. При шахрайстві винний взагалі не збирається повертати кредит, про що можуть свідчити факти приховування даних про себе, переїзд із місця проживання, використання кредиту в інших цілях. На думку М.В. Ємельянова, до найбільш поширених випадків шахрайства, вчинених шляхом зловживання довірою відносяться отримання кредиту, попередньої плати за товари чи виконавця робіт, укладення договору позики без наміру повернути отримані кошти чи матеріальні цінності⁴⁷. Однак, у разі незаконного отримання кредиту винний не переслідує мети безоплатного вилучення коштів, а його початковий намір полягає тільки в користуванні коштами для задоволення певних потреб, їх повернення позичальником не виключається. Встановлення суб'єктивної сторони злочину в кожному конкретному випадку, як правило складає певну проблему. При вчиненні шахрайства суб'єкт злочину усвідомлює, що цей предмет злочину (майно) йому не належить. Відсутність такого усвідомлення виключає можливість кваліфікації діяння як шахрайства. Склад злочину шахрайства, передбачений ст. 190 КК України, буде мати місце в тих випадках, коли при наданні завідомо неправдивих відомостей щодо фактичного отримання кредиту, умисел винного спрямований на розкрадання предмету злочину (коштів), що становить кредит. Суб'єктивна сторона діяння незаконного одержання кредиту передбачає прямий умисел, тобто винний усвідомлює, що отримує кредит обманним шляхом і бажає досягнення цього результату. При цьому він не має на меті обов'язкового привласнення отриманих коштів, оскільки в такому випадку мова може йти про кваліфікацію вчиненого діяння у відповідності до ст. 190 КК України.

Кримінально-правові норми про незаконне одержання кредиту містять у законодавстві різних держав (Польщі, РФ, Китаю, США). На прикладі кримінально-правової норми, передбаченої ст. 297 КК Республіки Польща 1997 р., пропонуємо в контексті криміналізації незаконного одержання кредиту передбачити і заохочувальну норму, відповідно до якої в обов'язковому порядку звільняються від покарання особи, які до початку кримінального переслідування попередили незаконне одержання (використання) кредиту.

Злісне ухилення від погашення кредиторської заборгованості. Складові підстави криміналізації злісного ухилення від погашення кредиторської заборгованості є такими: наявність злочинних порушень

⁴⁷ Ємельянов М. В. Об'єктивна та суб'єктивна сторона шахрайства / М. В. Ємельянов // Електронне наукове фахове видання «Форум права». – Харків, 2012. – № 3. – С. 187.

неповернення кредитних ресурсів банківських установ; суспільна небезпечність такої поведінки; відсутність її кримінально-правової заборони іншими кримінально-правовими нормами (зокрема, вказані діяння наразі кваліфікуються у відповідності до ст. 190 КК України, що є не коректним з урахуванням об'єкта кримінально-правової охорони та предмета такого злочину); існування умов вчинення такого роду діянь, які не можливо усунути без застосування кримінальної відповідальності.

Об'єктом шахрайства як злочину проти власності є врегульовані законом суспільні відносини власності, передусім, відносини щодо володіння, користування та розпорядження майном. Безпосереднім об'єктом злісного ухилення від погашення кредиторської заборгованості є кредитні відносини між кредитором та позичальником. Родовим об'єктом цього суспільно небезпечного діяння як злочину у сфері банківської діяльності є суспільні відносини у сфері банківської діяльності.

Об'єктивна сторона злісного ухилення від погашення кредиторської заборгованості виражається у формі бездіяльності. Фактично встановлення цивілізованих процедур реструктуризації проблемних кредитів (зокрема в іноземній валюті), напевно, сприяло би зменшенню випадків вчинення таких зловживань. Поряд із підставою встановлення кримінальної відповідальності за злісне ухилення від погашення кредиторської заборгованості досліджено умови криміналізації цього діяння. Такими, зокрема, є можливість позитивного впливу кримінально-правової норми на суспільно небезпечну поведінку; своєчасність криміналізації з урахуванням відносної поширеності цих діянь; перевага позитивних наслідків криміналізації над негативними; домірність санкції за діяння, що підлягає криміналізації.

При з'ясуванні соціальної обумовленості криміналізації за злісне ухилення від погашення кредиторської заборгованості, встановлено, що вчинення цього злочину провокується віктимною поведінкою потерпілого, а саме – його ухиленням від виконання своїх зобов'язань перед кредитором. Це виступає суттєвим криміногенним фактором поширення злісного ухилення від погашення кредиторської заборгованості. Прикладом криміналізації такого діяння є кримінально-правова заборона, передбачена ст. 177 КК РФ або ст. 224.10 Примірного КК США «Обман кредиторів по забезпеченому боргу», та інші. Пропонуємо в контексті криміналізації злісного ухилення від погашення кредиторської заборгованості передбачити заохочувальну норму, відповідно до якої в обов'язковому порядку звільняються від покарання особи, які до притягнення до кримінальної відповідальності сплатили кредиторську заборгованість та відшкодували шкоду завдану фінансовій установі (пеню).

Порушення порядку зайняття господарською діяльністю та діяльністю з надання фінансових послуг (ст. 202 КК України декриміналізована у 2011р.) Мова йде про кримінально-правову норму 202, виключену на підставі Закону України від 15 листопада 2011 р. «Про

внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо гуманізації відповідальності за правопорушення у сфері господарської діяльності», відповідно до якої:

1. Здійснення без державної реєстрації, як суб'єкта підприємницької діяльності, що містить ознаки підприємницької та яка підлягає ліцензуванню, або здійснення без одержання ліцензії видів господарської діяльності, що підлягають ліцензуванню відповідно до законодавства, чи здійснення таких видів господарської діяльності з порушенням умов ліцензування, якщо це було пов'язано з отриманням доходу у великих розмірах, - карається штрафом від ста до двохсот п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправними роботами на строк до двох років, або обмеженням волі на той самий строк.

2. Здійснення банківської діяльності, банківських операцій або іншої діяльності з надання фінансових послуг, а також професійної діяльності на ринку цінних паперів без набуття статусу фінансової установи чи без спеціального дозволу (ліцензії), якщо законом передбачено набуття статусу фінансової установи чи одержання спеціального дозволу (ліцензії) для здійснення зазначених видів діяльності, або з порушенням умов ліцензування, якщо це було пов'язано з отриманням доходу у великих розмірах,

- карається штрафом від тисячі до трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк до трьох років, з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

Про передчасність декриміналізації злочинів у сфері господарської діяльності вже висловлювалися провідні вчені України. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо гуманізації відповідальності за правопорушення у сфері господарської діяльності» від 15 листопада 2011 р. № 4025-VI викликав резонанс як у суспільстві, так і в наукових колах. На підставі вказаного Закону з КК України було виключено одразу 16 кримінально-правових норм: 202, 203, 207, 208, 214, 215, 217, 218, 220, 221, 223, 225, 226, 228, 234 і 235. На думку Н. О. Гуторової виключення вказаних норм із КК України демонструє, що переважна більшість із них належала до числа «мертвих» норм, які або взагалі протягом кількох років не застосовувались, або їх застосування мало поодинокий характер. Значною мірою це було зумовлено різким зростанням неоподаткованого мінімуму доходів громадян, що виступає в КК України розрахунковою одиницею для обчислення розміру заподіяної шкоди або вартості предмета злочину⁴⁸.

Відповідно до даних Державної судової адміністрації України за 2010 р. за ст. 202 КК України було засуджено 8 осіб. Тобто, напевно, ефективність

⁴⁸ Гуторова Н. О. Щодо гуманізації відповідальності за злочини у сфері господарської діяльності / Н. О. Гуторова // Теоретичні та прикладні проблеми сучасного кримінального права : матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф. (19 –20 квітня 2012 р.). – Луганськ : РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2012. – С. 142.

багатьох норм, вилучених із розділу VII Особливої частини КК у 2011 р., дійсно виявлялася незначною в соціально-економічних умовах того періоду. Однак, ми дотримуємося позиції О.О. Дудорова та Р.О. Мовчана, які вважають, що сам по собі факт рідкого застосування (незастосування) тієї чи іншої кримінально-правової норми не може слугувати достатньою підставою для декриміналізації діяння, караного за цією нормою⁴⁹.

Фактично подібні норми є ефективними в кримінальному законодавстві інших держав (зокрема РФ та КНР). Стаття 174 КК Китайської народної республіки передбачає: «Самовільне, без санкції Китайського Народного Банку, створення комерційного банку чи іншої фінансової структури - карається позбавленням волі на строк до 3 років або короткостроковим арештом і одночасно або в якості самостійного покарання - штрафом в сумі від 20 до 200 тис. юанів; при обтяжуючих обставинах - карається позбавленням волі на строк від 3 до 10 років і штрафом в сумі від 50 до 500 тис. юанів.

Виготовлення фальшивого свідоцтва на право діяльності комерційного банку чи іншої фінансової структури, його підробка або передача для користування третій особі тягнуть за собою покарання відповідно до частини першої цієї статті. Якщо злочин, згаданий у частині другій цієї статті, вчинений організацією, по відношенню до організації застосовуються штрафні санкції, а несучі безпосередню відповідальність керівники організації та інші особи, що несуть безпосередню відповідальність, караються відповідно до частини першої цієї статті».

Пропонуємо закріпити відповідальність юридичних осіб за порушення порядку зайняття господарською діяльністю та діяльністю з надання фінансових послуг у формі застосування відповідних заходів кримінально-правового характеру в КК України, що, до речі також сприйняте китайським законодавцем щодо відповідальності юридичних осіб за злочини, вчинювані у сфері банківської діяльності.

Як вже зазначалося в нашому дослідженні в Україні зроблені певні кроки, спрямовані на встановлення безпосередньої кримінальної відповідальності юридичних осіб. Відповідно до Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України стосовно відповідальності юридичних осіб» КК України був доповнений Розділом XIV-1 «Заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб», в положеннях якого підставами для застосування до юридичної особи

⁴⁹ Дудоров А. А. Законодательство Украины об уголовной ответственности за преступления в сфере хозяйственной деятельности – пора определиться со стратегией развития / А. А. Дудоров, Р. А. Мовчан // – Вісник Асоціації кримінального права України. – 2015. – № 2 (5).

заходів кримінально-правового характеру є вчинення її уповноваженою особою або за дорученням чи наказом, за змовою та в співучасті, або іншим шляхом від імені та в інтересах юридичної особи будь-якого із вичерпного кола злочинів, передбачених у ст. 96³ КК України. Серед злочинів у сфері банківської діяльності передбачена можливість застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб за вчинення суспільно-небезпечного діяння – легалізації (відмивання) доходів одержаних злочинним шляхом (ст. 209 КК). На наш погляд порушення порядку зайняття господарською діяльністю та діяльністю з надання фінансових послуг апріорі передбачає можливість вчинення вказаного діяння юридичними особами.

Таким чином, це зумовлює потребу в розширенні кола суспільно-небезпечних діянь, передбачених ст. 96³ КК України.

Гуманізація кримінальної відповідальності є пріоритетним напрямом розвитку правової системи та розбудови держави та громадянського суспільства в Україні. Вважаємо, що за вчинені протиправні діяння в процесі провадження господарської діяльності, що не несуть характеру суспільної небезпеки, відповідальність має бути виключно у площині адміністративних заходів. Однак, в тих випадках, якщо ці правопорушення створюють економічну та соціальну небезпеку, загрожують фінансовій стабільності в державі, існує нагальна потреба у забезпеченні охорони цих суспільних відносин заходами кримінально-правового характеру.

Неналежне виконання умов договору банківського вкладу. Серед значної кількості банківських послуг, поряд із розрахунковими та кредитними операціями, банки проводять депозитні операції, пов'язані з переміщенням грошових коштів клієнтів у банк у вклади (депозити). Вказані послуги є досить поширеними та популярними серед населення, оскільки теоретично повинні забезпечувати збереження грошових коштів громадян, надійність та безпеку заощаджень. Громадяни розміщують свої грошові ресурси в банківські установи не тільки як у місці їх зберігання, але й з метою отримання доходу у вигляді відсотків від наданої банку позики. Сподіваючись зберегти свої заощадження від знецінення та інфляції у банківських установах, громадяни, останніми роками, потерпають від неправомірних дій керівництва банків, які відмовляються повертати вкладникам їх депозити. Порушення вказаного права громадян банківськими установами є відносно новою проблемою, яка вже виникала в Україні. Клієнти банків періодично потерпають від неповернення своїх депозитів. Банки наполягають на продовженні договорів, посилаючись на необхідність стабілізувати систему або з інших причин. Так, ще у 2010 році вкладники ПАТ «КБ «НАДРА» пікетували центральне відділення банківської установи із вимогами повернути грошові кошти вкладників. При цьому банк пропонував клієнтам підписувати додаткові угоди щодо продовження

деPOSITИХ вкладів на термін до 16 місяців. Проте, такі вклади не гарантувалися Фондом гарантування вкладів (далі – Фонд), оскільки ПАТ «КБ «НАДРА» у вказаний період набув статусу тимчасового учасника Фонду. Відповідно до роз'яснень Фонду з цих питань усяке переукладання договору вважається новим договором. На нього не поширюється гарантія повернення. Очевидно, що такий процес переукладання визначає договір як новий. Тобто, гарантія повернення коштів на нього не розповсюджується. З іншої сторони, декілька тисяч вкладників в результаті судових позовів відстояли своє право на повернення банком грошових коштів. Проте, судові рішення не виконувалися, навіть після закінчення термінів мораторію на видачу вкладів. Станом на 1 січня 2010 року у Надра банку було 245 тис. вкладників, які поклали до банку 10,4 млрд грн⁵⁰. Зазначимо, що враховуючи вимоги статті 76 Закону України «Про банки і банківську діяльність», а також у зв'язку з тим, що діяльність ПАТ «КБ «НАДРА» не відповідала вимогам банківського законодавства і нормативно-правових актів регулятора, постановою Правління НБУ України від 05.02.2015 № 83 ПАТ «КБ «НАДРА» було віднесено до категорії неплатоспроможних. З 2015 року Фонд почав видавати вкладникам депозити через вісім діючих банків: Укргазбанк, Укрсоцбанк, Приватбанк, ПУМБ, Кредит Дніпро, Діамант банк, Схід банк та банк Михайлівський. Проте, це не вирішило проблему в повному обсязі станом на 2015 рік. В таких умовах виникає потреба в криміналізації діяння порушення умов договору банківського вкладу. Раніше така необхідність вже поставала перед законодавцем. У 2009 році Комітет з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності рекомендував Верховній Раді України прийняти за основу проект Ю.В. Прокопчук Закону № 4334, яким за невидачу депозиту за першою вимогою пропонувалося встановити відповідальність у вигляді штрафу або позбавлення волі на строк до п'яти років.

Так нова кримінально-правова норма могла би мати такий зміст:

- умисне порушення умов депозитного договору (невидача банківського вкладу та відсотків по ньому на першу вимогу вкладника) карається штрафом від 800 до 1 000 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавленням / обмеженням волі на строк до 5 років;
- порушення, вчинене повторно або за попередньою змовою, або у великих розмірах, тягне за собою позбавлення волі на термін від 5 до 8 років.

Згідно з проектом, «діяння вважається вчиненим у великих розмірах, якщо сума не виданого банківського вкладу та відсотків по ньому на день звернення вкладника з вимогою про його видачу у двісті та більше разів

⁵⁰ Gazeta. ua. Вкладники лежачи пікетували «Надра банк» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://gazeta.ua/articles/life/_vkladniki-lezhachi-piketuvali-quotnadra-bankquot-foto/336151.

перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян». Автор законопроекту зазначав, що прийняття цих змін «додасть впевненості громадянам-вкладникам ... і підтримає всю банківську систему, а в цілому і економіку України в період нестабільної економічної ситуації, а також стимулює суб'єктів банківської діяльності належним чином виконувати зобов'язання щодо збереження та повернення вкладів (депозитів) громадян»⁵¹.

Різка та тривала девальвація в Україні призвела до розгортання девальваційно-інфляційної спіралі. Річна інфляція у травні 2015 року сягнула 58,4 %, а падіння ВВП у першому кварталі – 17,6 %. Банківська система зазнала значних втрат: за неповних півтора року (з початку 2014 р. до кінця травня 2015 р.) обсяг депозитів у національній валюті скоротився на 74,2 млрд грн (18 %), в іноземній – на 14,8 млрд дол. (48 %), водночас залишки за кредитами в гривні зменшились на 97,7 млрд грн (16 %), в іноземній валюті – на 11,2 млрд дол (29 %). Більше 50 банків визнано неплатоспроможними, значна частина з яких перебувала у процесі ліквідації. Це створило надзвичайні проблеми для банків, їх клієнтів, державних фінансів та реального сектору економіки⁵².

Ми поділяємо думку фахівців, що з метою удосконалення депозитної політики та підвищення довіри до банківської системи необхідно: стабілізувати та поліпшити економічну й політичну ситуацію в країні; ефективно використовувати можливості держави щодо рекапіталізації проблемних банків; підсилити стимулювання стабільного та тривалого зберігання заощаджень, а також банкам важливо брати до уваги зростання та диференціацію доходів населення; підвищувати якість обслуговування клієнтів і виходити на ринок з більш гнучкими депозитними продуктами; в умовах інфляції необхідно індексувати кошти на банківських депозитах та стабілізувати курс національної грошової одиниці України; запроваджувати жорсткі санкції до банків, що здійснюють неповернення депозитів і затримку платежів клієнтів; застосовувати нові маркетингові заходи у формуванні депозитної політики банків; розробляти ефективні види мотивації, збуту та цінової політики з метою активізації процесів залучення грошових коштів фізичних осіб на банківські депозити тощо⁵³.

Поряд із вищевказаними пропозиціями, вважаємо доцільним

⁵¹ Кореспондент. net. Ответственность за невыдачу депозита могут значительно ужесточить [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://korrespondent.net/business/849195-vr-rekomenduyut-prinyat-zakon-soglasno-kotoromu-za-nevydachu-depozitov-budut-sazhat-v-tyurmu>.

⁵² Національний банк України [Електронний ресурс] / Офіційне інтернет-представництво. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua>.

⁵³ Заруцька О. Деякі тенденції ринку депозитів / О. Заруцька // Вісник НБУ. – 2010. – № 10. – С. 24.

криміналізувати діяння «порушення умов договору банківського вкладу» та ввести його до структури КК України як самостійну кримінально-правову норму. Таку необхідність підтверджують існуючі підстави криміналізації суспільно-небезпечних діянь. Аналіз процесу криміналізації діянь дає підстави виділити такі їх загальні причини: 1) науково обґрунтовані висновки щодо ефективності протидії тим чи іншим діянням кримінально-правовими засобами; 2) кардинальні зміни характеру суспільних відносин; 3) зміна точки зору суспільства щодо ступеня суспільної небезпечності діянь; 4) зміна загальноприйнятої моральної оцінки відповідного діяння. Відносно порушення умов договору банківського вкладу вважаємо, що на теперішній час цілком прийнято вбачати суспільну небезпечність в таких діяннях, оскільки ще обумовлюється негативним сприйняттям суспільством вказаних діянь. Вважаємо, що саме суспільство та його інтереси повинні виступати регулятором оцінювання цінності суспільних відносин. Одним із головних критеріїв, що визначають суспільну небезпечність діяння, є характер та значення тих суспільних відносин, на які спрямоване злочинне діяння й котрим воно завдає шкоди чи створює реальну небезпеку такого завдання⁵⁴. Оскільки суспільні потреби та інтереси постійно розвиваються, відповідно на певному етапі суспільного розвитку змінюється й оцінка поведінки людини як антисоціальної, злочинної⁵⁵. Роль банківської діяльності як складової державного регулювання економіки та фінансово-економічної безпеки країни постійно підвищується. Про відносну поширеність порушення умов договору банківського вкладу свідчать як вище розглянуті приклади неправомірних діянь зі сторони банківських установ, так і інші подібні правопорушення. Зважаючи на відсутність достатньої ефективності протидії досліджуваним правопорушенням іншими існуючими засобами вважаємо криміналізацію порушення умов договору банківського вкладу цілком доцільною.

Зловживання повноваженнями у сфері банківської діяльності. Корупційні зловживання службових осіб банківських установ є достатньо поширеним явищем, що підтверджується відповідними статистичними показниками. Стаття 220¹ КК України «Порушення порядку ведення бази даних про вкладників або порядку формування звітності» поряд із керівником визначає суб'єктом цього злочину службову особу банку. При цьому чинне законодавство, зокрема Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності пов'язаних із

⁵⁴ Карпушин М. П. Уголовная ответственность и состав преступления / М. П. Карпушин, В. И. Курляндский // . – М., 1974. с. 98.

⁵⁵ Кримінальне право України: Особлива частина : підручник / [М. І. Бажанов, Ю.В. Баулін, В. І. Борисов та ін. ; за ред. М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація]. – 2-ге вид., переробл. і допов. – Київ : Юрінком Інтер, 2005. – 544 с.

банком осіб», не містить роз'яснень стосовно того, хто саме є службовою особою банку. У зв'язку з цим з урахуванням положень ч. 3 ст. 18 КК України потребується максимальне уточнення кола осіб, які належать до службових осіб банківських установ. Так, наприклад, ст. 368 КК України «Прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою» містить примітку з роз'ясненнями, хто є службовими особами, які займають відповідальне становище, особливо відповідальне становище тощо. Стаття 368² КК України також містить відповідні роз'яснення.

З огляду на соціальну обумовленість криміналізації суспільно небезпечних діянь, пропонуємо криміналізувати діяння «Зловживання повноваженнями у сфері банківської діяльності», де передбачити кримінальну відповідальність керівників та інших службових осіб банків за використання своїх повноважень всупереч законним інтересам банківської установи з корисливої або іншої особистої зацікавленості, якщо це діяння завдало великої матеріальної шкоди громадянам, кредиторів чи державі.

Пропонуємо також передбачити можливість застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб за зловживання повноваженнями у сфері банківської діяльності, оскільки це діяння є корупційним. Відповідно до ст. 96³ підставою для застосування до юридичної особи заходів кримінально-правового характеру є вчинення її уповноваженою особою від імені та в інтересах юридичної особи будь-якого із злочинів, передбачених у статтях 209 і 306, частинах першій і другій статті 368³, частинах першій і другій статті 368⁴, статтях 369 і 369² КК України тощо. З огляду на те, що чинне кримінальне законодавство закріплює застосування заходів кримінально-правового характеру стосовно юридичних осіб за вчинення уповноваженою особою від імені та в інтересах юридичної особи корупційних злочинів, допускаємо необхідність розширення кола злочинів, передбачених у ст. 96³ нормою про зловживання повноваженнями у сфері банківської діяльності.

Кримінальне законодавство інших держав також містить подібні кримінально-правові норми. Так, КК КНР у ст. 184, 185, 186, 187, 188 закріплює відповідальність працівників банків та інших фінансових установ, які вчинили зловживання у процесі виконання службових обов'язків, та передбачає відповідальність юридичних осіб за ці діяння.

Службова недбалість у сфері банківської діяльності. Діяння, що пропонується криміналізувати, є одним із незначного кола суспільно небезпечних діянь у сфері банківської діяльності, що може вчинюватись як шляхом дії, так і бездіяльності. Його відмінність від кримінально-правової норми, передбаченої ст. 367 КК України, повинна визначатися відповідно до особливого об'єкта та спеціального суб'єкта цього діяння. Так, об'єктом

службової недбалості у сфері банківської діяльності є суспільні відносини у сфері банківської діяльності, а об'єктом злочину службової недбалості, передбаченого ст. 367 КК України, є суспільні відносини у сфері службової діяльності. Об'єктивна та суб'єктивна сторони цих суспільно небезпечних діянь подібні, проте суб'єкти є різними. Зокрема, суб'єкт злочину, передбаченого ст. 367 КК, визначається відповідно до ч. 3 та ч. 4 ст. 18 КК України, а коло суб'єктів службових осіб у сфері банківської діяльності, як уже зазначалося, обумовлюється специфікою цієї діяльності та потребує додаткового уточнення в законодавстві. Соціальна обумовленість криміналізації службової недбалості у сфері банківської діяльності обумовлена як загальними факторами криміналізації суспільно небезпечних діянь, так і специфічними для сфери банківської діяльності чинниками, а саме: процесами реформування банківської системи, на фоні яких відбувається значне коло зловживань за відсутності належного контролю з боку керівників або службових осіб; адаптацією банківської діяльності до міжнародних стандартів шляхом упровадження інноваційних електронних технологій та інших механізмів, що також повинно проводитися під суворим контролем відповідальних осіб; девальвацією національної грошової одиниці, що потребує контролювання процесів, пов'язаних із забезпеченням стабільних відносин кредиторів та позичальників; штучним створенням умов доведення банків до неплатоспроможності з метою подальшої легалізації (відмивання) доходів у разі встановлення невиконання або неналежного виконання службовою особою банку своїх обов'язків тощо.

Шахрайство із використанням банківських електронних технологій. Банківські установи пропонують значну кількість електронних послуг, основним критерієм яких є технологія електронного обслуговування клієнта. До цих послуг відносять: послуги, що надаються за допомогою банківських (фінансових) карт; послуги дистанційного банківського обслуговування клієнтів; міжбанківські електронні перекази; електронні (цифрові) гроші. Криміналізація суспільних відносин у сфері банківської діяльності охоплює й зловживання пов'язані з використанням банківських електронних технологій. В. Д. Ларичев, класифікуючи злочини у кредитно-банківській сфері, пов'язував їх із використанням злочинцями механізмів: 1) готівкових та безготівкових розрахункових операцій: операцій із відкриття рахунків, розрахунків платіжними дорученнями, розрахунків із використанням вимог-доручень, розрахунків із використанням акредитивів, міжбанківських розрахунків, операцій з ведення рахунків із використанням меморіальних ордерів; 2) валютних операцій: операцій з обміну валюти, ввезення та вивезення валютних цінностей, роздрібної торгівлі та надання послуг за іноземну валюту, проведення валютних операцій за зовнішньоторговими угодами; 3) кредитних операцій: активних та пасивних;

4) функціонування ринку цінних паперів⁵⁶. Підтримуючи наведену класифікацію, М. П. Яблоков додає до зазначених банківські злочини, що вчиняються з використанням електронно-обчислювальних машин та комп'ютерних мереж, а також розкрадання грошових коштів із використанням пластикових платіжних карток⁵⁷. Як бачимо, науковці вже проводили певні дослідження злочинів у сфері банківської діяльності, що вчиняються з використанням електронних технологій. Адаптація законодавства України у сфері банківського регулювання до норм ЄС створює основу формування ключових напрямів розвитку банківської системи як в умовах сьогодення, так і в найближчому майбутньому. Забезпечення стабільності банківської системи повинне стати важливою складовою поступової інтеграції нашої держави до світового Європейського співтовариства. Україна є активним учасником міжнародних відносин, що вимагає врахування положень міжнародної законодавчої бази. З метою наслідування та врахування окремих положень, що стосуються незаконних дій із платіжними засобами, такими як банківські платіжні картки, доцільно звернути увагу на Рамкове рішення Ради Європи: «Про боротьбу з шахрайством та підробкою безготівкових платіжних засобів» (2001/413/ЮВС від 28 травня 2001 р.) (далі – РРРЕ)⁵⁸.

Згідно зі ст. 2 РРРЕ «Злочини, пов'язані з платіжними засобами» кожна держава-член вживає належних засобів щодо забезпечення того, щоб такі діяння були визнані кримінальним злочином у випадку їх учинення умисно, принаймні стосовно кредитних карток, карток єврочеків, інших карток, виданих фінансовими установами, дорожніх чеків, єврочеків, інших чеків і векселів. Відповідно до положень РРРЕ виділяють такі суспільно небезпечні діяння, як: 1) крадіжка або інше протиправне привласнення платіжного засобу; 2) підроблення або фальсифікація платіжного засобу з метою використання в шахрайстві; 3) прийняття, отримання, переміщення, продаж або передання будь-якій особі, або володіння вкраденим чи іншим чином привласненим, чи підробленим, чи сфальсифікованим платіжним засобом із метою його використання в шахрайстві; 4) шахрайське використання викраденого чи іншим чином протиправно привласненого, чи підробленого чи сфальсифікованого платіжного засобу.

Значний вплив на регламентацію діяльності щодо запобігання злочинним посяганням, що вчиняються з використанням електронних

⁵⁶ Ларичев В. Д. Преступления в кредитно-денежной системе и противодействие им / В. Д. Ларичев. – Москва: ИНФРА. 1996. – С. 75–168.

⁵⁷ Яблоков Н. П. Криминалистическая характеристика финансовых преступлений / Н. П. Яблоков // Вестник Московского университета. Серия 11. Право. –1999. – № 1. – С. 33–34.

⁵⁸ РАМКОВЕ РІШЕННЯ РАДИ Європи від 28 травня 2001 року про боротьбу з шахрайством та підробкою безготівкових платіжних засобів (2001/413/ЮВС).

технологій справила імплементація норм директиви ЄС 2007/64⁵⁹. Останніми роками були внесені зміни до Закону «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» та до Положення «Про здійснення операцій з використанням електронних платіжних засобів» від 05.11.2014 № 705. Відповідно до їх вимог на користувача картки покладається ризик шкоди за непогодженими операціями до того моменту, як банк був повідомлений про втрату картки. На цей час в Україні Національна система масових електронних платежів є розробленою з урахуванням результатів міжнародних досліджень та сучасних тенденцій безготівкових розрахунків, застосовує чіпові платіжні картки, які є надзвичайно надійними та повністю відповідають міжнародним стандартам ISO⁶⁰.

З урахуванням зростаючих показників карткового шахрайства користувачам необхідно оформляти картки з чіпами, підключати всі додатки безпеки, доступні на платіжному інструменті, та виконувати вимоги банку щодо безпеки з метою убезпечити себе від потенційних втрат. За статистичними даними, одержаними внаслідок соціологічного дослідження, проведеного Асоціацією «ЄМА», було встановлено, що понад 90 % опитаних знають про існування такого явища, як шахрайство з використанням платіжних карток, і 15 % з них є постраждалими від таких діянь. Близько 11 % респондентів не змогли назвати жодного засобу захисту від шахраїв, решта назвала 1–2 таких засоби. Серед таких засобів 52 % з опитаних зазначили необхідність не називати нікому пін-коду, а 22 % відзначили неприпустимість передавання картки стороннім особам⁶¹.

Частина 3 ст. 190 КК України передбачає відповідальність за вчинення шахрайства у великих розмірах або шахрайства з використанням електронно-обчислювальної техніки. Обман як необхідна складова шахрайства з банківськими платіжними картками є основним чинником передавання грошових коштів злочинцям. При цьому не можна не погодитися думкою з С. А. Ворожцова про те, що «не утворює складу шахрайства отримання грошей із банкомата або здійснення платежу за викраденою або підробленою банківською платіжною картою, тому що це відбувається таємно від власника картки і самого банку, оскільки такі операції здійснюються за допомогою банкомата без участі працівників банківської установи. Обман

⁵⁹ ДИРЕКТИВА 2007/64/ЄС ЄВРОПЕЙСЬКОГО ПАРЛАМЕНТУ ТА РАДИ від 13 листопада 2007.

⁶⁰ Безготівкові розрахунки. Точка зору. Кіреєва Катерина. Світовий досвід використання банківських платіжних карток із чіпами [Електронний ресурс] // Вісник НБУ. 2011, серпень. – С. 41–44. Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn/soc_gum/Vnbu/2011_8/2011_08_7.pdf.

⁶¹ Результати комплексного соціологічного дослідження [Електронний ресурс] // ЄМА. – Режим доступу : http://ema.com.ua/wp-content/uploads/2014/10/material_02_10_2014_results_of_sociological_research_fraud_and_literacy.pdf.

банкомата неможливий, тому здійснене являє собою крадіжку, а не шахрайство» [108].

Пропонуємо виділити «Шахрайство із використанням банківських електронних технологій» із ч. 3 ст. 190 КК України як окрему кримінально-правову норму, беручи до уваги об'єкт злочинів у сфері банківської діяльності та предмет (яким може бути банківська платіжна картка). Вважаємо, що криміналізація діяння «Шахрайство із використанням банківських електронних технологій» зумовлена: 1) суспільною небезпечністю шахрайства із використанням банківських електронних технологій, що в певних випадках заподіює значну шкоду потерпілим; 2) міжнародними зобов'язаннями України; 3) відносною поширеністю таких діянь; 4) неможливістю ефективної боротьби із зазначеними правопорушеннями іншими засобами.

3. ОПТИМІЗАЦІЯ СИСТЕМИ ТА ЯКОСТІ КАДРОВОГО СКЛАДУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ ЯК СКЛADOVA ЇЇ ЕФЕКТИВНОГО ФУНКЦІОНУВАННЯ

3.1 Актуальні питання особистої безпеки працівників Національної поліції України

Обравши, абсолютно новий вектор розвитку та становлення принципово нового інституту поліції європейського зразка, сервісно-обслуговуючого типу, Україна стала на новий шлях розвитку держави та права. Такі реформаційні зміни сприяють розвитку України як правової держави, в якій проголошено верховенство права та громадянське суспільство. Наступним етапом у розбудові ефективної системи правоохоронних органів є кадрова політика. Розробка та реалізація кадрової політики, що відповідає сучасним реаліям, формування високопрофесійного корпусу поліцейських, розстановка кадрів є запорукою виконання завдань покладених на Національну поліцію, як складову системи правоохоронних органів нашої держави.

Правовий статус новоствореного органу Національної поліції, однойменним законом визначено наступним чином - центральний орган виконавчої влади, який служить суспільству шляхом забезпечення охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку, діяльність якого спрямовується та координується Кабінетом Міністрів України через Міністра внутрішніх справ України, та у своїй діяльності керується Конституцією України, міжнародними договорами, ратифікованими Україною у встановленому порядку, законами України,

зокрема «Про Національну поліцію»⁶², «Про державну службу»⁶³, актами Верховної Ради України, Президента та Кабінету Міністрів, а також актами Міністерства внутрішніх справ України. З урахуванням подвійного регулювання правового статусу поліцейського за Законом «Про Національну поліцію» та «Про державну службу», можна зазначити, що до принципів діяльності поліції належать, ті що визначені в обох Законах, а саме: верховенства права, дотримання прав і свобод людини і громадянина, відкритості та прозорості, політичної нейтральності, безперервності, взаємодії з населенням на засадах партнерства, професіоналізм, патріотизм, добросовісність, ефективність, що стосується більш особистісних якостей працівника поліції.

Запровадження нових заходів забезпечення особистої безпеки поліцейського повинно відповідати Конституції та чинному законодавству, і ні в якому разі не зменшувати прав і свобод людини і громадянина. Для цього необхідно максимально оцінити існуючі загрози та ризики і які наслідки вони можуть спричинити. В ст. 59 Закону України «Про Національну поліцію» зазначено, що «служба в поліції є державною службою особливого характеру». На думку автора, цей особливий характер служби і проявляється саме в її небезпечності. Досягти ідеального рівня особистої безпеки неможливо, але можливо створити підґрунтя, правові основи для зниження негативних наслідків виконання професійного обов'язку поліцейського. Через часті випадки, коли під час несення служби постраждали працівники Національної поліції, перед Міністерством внутрішніх справ України постало питання досягнення безпеки поліцейського при виконанні своїх професійних обов'язків, як гарантії прав людини. Одним із таких заходів забезпечення, міністр внутрішніх справ вбачає введення в Україні «презумпції правоти поліцейського».

Безпека людини є складовою частиною безпеки держави. Держава має дбати про безпеку своїх громадян. Тому перед нею стоїть надзвичайно важливе завдання - пов'язати та узгодити інтереси кожного громадянина з інтересами держави, між якими у питанні безпеки існує дуже тонка грань. Правове забезпечення безпеки особистості в суспільстві є невід'ємною частиною гарантованих Конституцією України прав, а також передбачених законами України, підзаконними нормативними актами, загальними та особистими правилами безпеки, діями органів державної влади, фахівцями у сфері безпеки, міжнародними зобов'язаннями держави. Досліджуючи питання забезпечення особистої безпеки працівників органів внутрішніх

⁶² Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 2015. – № 40-41. – ст.379.

⁶³ Про державну службу: Закон України від 10.12.2015 № 889-VIII // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 2016. – № 4. – ст.43.

справ, науковці наводять таке визначення «особиста безпека – це система організаційно-правових, фізичних і тактико-психологічних заходів, які дозволяють забезпечити збереження життя та здоров'я працівника органів внутрішніх справ і підтримувати високий рівень ефективності його професійних дій. Особиста безпека, перш за все, базується на достатньому рівні професійно-психологічної готовності працівника»⁶⁴. Зазначимо, що таке розуміння є актуальним і для органів Національної поліції України, як складової частини загальної системи органів внутрішніх справ. Тобто здійснюючи вибір несення служби в органах Національної поліції особа психологічно повинна бути готова до небезпечних моментів у реалізації своєї професійної службової функції. Важливу роль у даному аспекті держава відводить саме навчальним закладам, особливо відомчим, які готують майбутніх працівників правоохоронних органів і повинні також сприяти їх психологічній підготовці. В ст. 59 Закону України «Про Національну поліцію» зазначено, що «служба в поліції є державною службою особливого характеру». На нашу думку, така характеристика як «небезпечність» і є тією змістовною характеристикою, що закладена в розуміння «служба особливого характеру».

Загалом поняття «безпека» досить складне, до основних об'єктів якого належить особа (її права і свободи), суспільство (його духовні і матеріальні цінності), держава (її конституційний лад, суверенітет та територіальна цілісність). Для створення та підтримання необхідного рівня захищеності об'єктів безпеки розробляється система правових норм, які регулюють відносини у сфері безпеки, визначаються основні напрями діяльності органів державної влади. Серед основних принципів забезпечення безпеки науковці називають: законність, дотримання балансу життєво важливих інтересів особи, суспільства та держави, взаємна відповідальність особи, суспільства і держави при забезпеченні безпеки; інтеграція з міжнародними системами безпеки⁶⁵.

На думку, О. Г. Комісарова, «особиста безпека визначається специфікою умов, змісту і форм професійної діяльності; ступенем професійної захищеності працівника, у тому числі наявністю спеціальних заходів організаційно-правового, управлінського і матеріально-технічного характеру; рівнем професійно-психологічної підготовленості працівника і наявністю у нього спеціальних знань та вмінь із забезпечення особистої

⁶⁴ Юхновець Г.О., Забезпечення особистої безпеки працівників органів внутрішніх справ при виконанні службових обов'язків: Науково-практичні рекомендації / Під ред. М.І. Ануфрієва, Я.Ю. Кондратьєва. - К.: Національна академія внутрішніх справ України, 1999. – с.11.

⁶⁵ Кіслов О. І. Окремі питання забезпечення безпеки персоналу кримінально-виконавчих установ та шляхи їх вирішення / О. І. Кіслов, К. О. Рубан // Порівняльно-аналітичне право. – № 1. – 2016. – с. 302-305.

безпеки при вирішенні професійних завдань або у ситуаціях, пов'язаних із професійною діяльністю. Особиста безпека поліцейських спрямована на їх захист від небезпечних, екстремальних ситуацій, тому кожен працівник поліції має знати та самостійно визначати такі ситуації, швидко реагувати на них, з метою їх уникнення, усунення та ліквідації їх наслідків»⁶⁶.

Як зазначає Трояновський В. С., забезпечення особистої безпеки працівника поліції зумовлюється його індивідуально-психологічними особливостями, рівнем фізичного розвитку та інтелекту, рівнем моральних якостей, рівнем та змістом фіктивності, професійними навичками і вміннями вирішувати конфліктні ситуації, здатністю до самостійного аналізу професійної діяльності з метою розробки нових елементів стратегії і тактики, удосконалення засобів і прийомів ефективного виконання оперативно-службових завдань⁶⁷.

У Листі Міністерства юстиції «Щодо тлумачення терміна «презумпція правомірності»», Витяг від 06.04.2011 № 3192-0-4-11-19, зазначено, що «що презумпції в праві (лат. *praesumptio* - припущення, від *praesumere* - передбачати, передчувати, вгадувати) - це закріплені правовими нормами припущення про достовірність настання певного юридичного факту. Розрізняють спростовні і неспростовні презумпції в праві. Спростовні презумпції в праві – це припущення про існування факту доти, поки не буде встановлено (доведено) інше. Неспростовні презумпції в праві - це припущення про існування факту, навіть якщо можливо встановити (довести) інше (наприклад, презумпція недієздатності особи до досягнення нею певного віку, встановленого в законодавстві)⁶⁸.

Виходячи з такого розуміння правомірності, зазначимо, що «презумпція правомірності поліцейського» уже визначена в чинному законодавстві України, а саме в п. 2 ст. 62 Закону України «Про Національну поліцію», як гарантія професійної діяльності поліцейського - «законні вимоги поліцейського є обов'язковими до виконання всіма фізичними та юридичними особами». Більше того, ст. 185 Кодексу України про адміністративні правопорушення визначено відповідальність за «злісну непокору законному розпорядженню або вимозі поліцейського при виконанні

⁶⁶ Комісаров О. Г. Інформаційне забезпечення особистої безпеки працівників сил охорони правопорядку: сучасний стан проблеми / О. Г. Комісаров, В. В. Богуславський // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету. – № 3. – 2014. – с. 82-89.

⁶⁷ Трояновський В. С. Особиста безпека поліцейського під час виконання службових обов'язків: зарубіжний досвід / В. С. Трояновський // Південноукраїнський правничий часопис. – 2016. – с. 74-76.

⁶⁸ Щодо тлумачення терміна «презумпція правомірності»: Лист Міністерства юстиції; Витяг від 06.04.2011 № 3192-0-4-11-19 / [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v3192323-11>.

ним службових обов'язків»⁶⁹. Розділ XV Кримінального Кодексу «Злочини проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян, засобів масової інформації» регулює ряд питань, щодо вчинення опору працівнику правоохоронного органу, погроза або насильство щодо працівника правоохоронного органу, умисне знищення або пошкодження його майна тощо. Питання захисту поліцейського, в тому числі від перешкоджання виконання покладених на нього законом професійних обов'язків і здійсненню наданих прав, а так само від посягання на життя і здоров'я, житло і майно зазначених осіб і їх близьких родичів у зв'язку із службовою діяльністю врегульовано Законом України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів». Тобто законодавство України визначає від найменш дрібного до найбільш суворого заходи забезпечення безпеки працівника поліції, встановивши адміністративну та кримінальну відповідальність за невиконання вимог поліцейського, а також систему захисту від протиправних посягань, тому встановлення додаткової норми, щодо презумпції правоти поліцейського є не доречним, а сама система захисту працівника поліції є ефективною.

За останні роки збільшилася чисельність поліцейських, що постраждали внаслідок виконання службових обов'язків. Однією із негативних причин цього є нестабільна політична, соціально-економічна ситуація та воєнний конфлікт на значній частині території нашої держави, що спричинює незаконне поширення зброї та боєприпасів, від яких неодноразово постраждали правоохоронці, виконуючи свої службові обов'язки. Тому соціальний захист працівників поліції та членів їх сімей за таких умов відіграє особливо важливу, суспільно необхідну роль. Безпека є одним із життєво необхідних потреб людини. Хоча безпека не являється чимось матеріальним (предметним), це своєрідна характеристика і необхідна характеристика і умова життєдіяльності об'єктів реального світу. Працівники Національної поліції щоденно відчують на собі протидію з боку злочинності та криміногенних елементів.

На сучасному етапі становлення поліції як державного інституту, її переходу від карального до превентивного характеру, на думку автора, необхідно звернути увагу на рівень довіри громадян до поліції, причини такої низької довіри. В даному випадку розуміється переосмислення ролі Національної поліції і кожного окремого поліцейського в суспільстві та всередині самої структури Міністерства внутрішніх справ. Зв'язок між громадськістю та поліцією дуже тісний, не треба забувати про взаємну відповідальність між людиною та державними інститутами, і про те що

⁶⁹ Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 року № 8073-X // Відомості Верховної Ради Української РСР (ВВР) 1984. – додаток до № 51. – ст.1122.

людина, її життя та здоров'я є найвищими соціальними цінностями. Розвиток довіри та підвищення авторитету це довготривалий процес, від зростання рівня професіоналізму поліцейських зростатиме довіра з боку громадськості, що в свою чергу призведе до зменшення випадків образи поліцейського та злісної непокори йому. Враховуючі ті обставини, що поліцейський діє завжди в умовах реального соціального простору, то потрібно посилити психологічні, комунікативні напрями в професійній підготовці поліцейських.

Таким чином, питання особистої безпеки поліцейського є питанням суспільним, оскільки від ефективності діяльності поліцейських залежить рівень законності, правопорядку, стабільності, безпеки у суспільстві та державі. Як і будь-який працюючий громадянин, поліцейський має право на безпечні умови праці та охорону праці. На нашу думку, для вдосконалення системи забезпечення особистої безпеки поліцейських в Україні необхідно розробити ряд програм підготовки як психологічної так і фізичної щодо дій в конкретних життєвих ситуаціях, особливо в екстремальних, щоб посилити психологічні навички, комунікативні навички, та виробити психологічну готовність діяти певним чином в певних життєвих реальних обставинах. Законодавче забезпечення особистої безпеки передбачає собою наявність певних норм та гарантій для поліцейського, що забезпечують певний рівень захисту його від небезпеки, що загрожує йому під час виконання службових обов'язків. На нашу думку, сама специфіка професійної службової діяльності поліцейського полягає у її небезпечності, тому держава повинна забезпечити максимально можливий рівень захисту, звертаючись при цьому і до міжнародного досвіду.

3.2 Службова підготовка як складова кадрового забезпечення Національної поліції

В період реформування Національної поліції важливим залишається питання кадрового забезпечення оновленого складу працівників. З урахуванням фактів корупції на державній службі, рівня службової дисципліни та професіоналізму особового складу зазначеного державного органу, гостро постає питання запровадження оновленої системи кадрового забезпечення, яка б відповідала сучасним реаліям та радикальним реформам правоохоронної системи України. Роль кадрового забезпечення передбачена в Стратегії державної кадрової політики на 2012-2020 роки, в якій визначено що метою державної кадрової політики є забезпечення всіх сфер життєдіяльності держави кваліфікованими кадрами, необхідними для реалізації національних інтересів у контексті розвитку України як

демократичної, соціальної держави з розвинутою ринковою економікою⁷⁰. Тобто робота з кадрами, їх якісний добір, професійний розвиток є одним із найбільш ефективних засобів підвищення результатів функціонування Національної поліції як інституту держави.

Питання організації кадрового забезпечення Національної поліції на сучасному етапі її реформування відіграє ключову роль з точки зору ефективності, дієвості поліції як головного інституту держави, що стоїть на сторожі «захисту суспільства шляхом забезпечення охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку»⁷¹.

Про систему кадрового забезпечення Національної поліції можна говорити виходячи із завдань Департаменту кадрового забезпечення Національної поліції, а саме:

- організаційно-методичне та інформаційне забезпечення підрозділів кадрового забезпечення;
- забезпечення організації роботи з добору, вивчення та комплектування органів поліції кваліфікованими кадрами;
- організація та методичне забезпечення спеціальної підготовки вперше прийнятих на службу поліцейських з метою набуття ними знань та навичок, необхідних для виконання повноважень поліції, а також підвищення кваліфікації та перепідготовки поліцейських;
- організація професійного навчання та стажування, системи психологічного забезпечення поліцейських і працівників Національної поліції;
- забезпечення відповідно до законодавства соціального захисту поліцейських, інших працівників національної поліції та членів їх сімей, а також організація та проведення в органах поліції соціально-гуманітарної роботи і заходів щодо забезпечення соціальної підтримки членів сімей працівників поліції, які загинули або отримали інвалідність;
- забезпечення здійснення в Національній поліції організаційно-штатних заходів, оптимального розподілу та ефективного використання наявної штатної чисельності поліції для виконання покладених на неї завдань та функцій;
- організація роботи зі зміцнення дисципліни та законності в діяльності поліцейських, забезпечення прав і законних інтересів громадян, проведення службових розслідувань, повної та об'єктивної перевірки обставин надзвичайних подій, здійснення яких належить до компетенції департаменту,

⁷⁰ Про Стратегію державної кадрової політики на 2012–2020 роки: Указ Президента України від 01.02.2012 № 45/2012. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/go/45/2012>.

⁷¹ Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII / Відомості Верховної Ради (ВВР). – 2015. – № 40-41. – ст.379.

організація профілактичної роботи і надання методичної допомоги органам поліції із зазначених питань;

- забезпечення участі національного персоналу з числа працівників національної поліції в міжнародних операціях з підтримання миру і безпеки, оперативне управління та контроль за його діяльністю, організація взаємодії з міжнародними організаціями з питань миротворчої діяльності.

На думку фахівців, кадровій політиці в ОВС усе ще бракує наукового обґрунтування критеріїв добору, підготовки та розстановки управлінських кадрів, розроблення й реалізації стратегії й тактики цього напрямку діяльності. Сьогодні потрібно переглянути основні та спеціальні функції, організаційну побудову, форми, стилі та методи керівництва, розробити та закріпити в нормативно-правових актах наукові підходи до модернізації системи кадрового забезпечення управлінської діяльності поліції. Тобто, сьогодення поставило питання щодо нових підходів до організації професійного відбору кандидатів на службу, розробки кваліфікаційних характеристик, освітньо-професійних програм їх навчання, поєднання навчально-виховного процесу та практичного виконання функціональних обов'язків, покладених на працівників органів внутрішніх справ⁷².

Одним із основних обов'язків поліцейського визначених ст. 18 ЗУ «Про Національну поліцію» є «професійне виконання своїх службових обов'язків». На думку, В. В. Посметного, професійна підготовка – це: а) сукупність спеціальних знань, умінь та навичок, якостей, трудового досвіду та норм поведінки, які забезпечують можливість успішної роботи у певній професії; б) процес оволодіння знаннями, вмінням та навичками, згідно з професійними та кваліфікаційними вимогами посад органів, служб та підрозділів, необхідними для успішного виконання оперативно-службових завдань⁷³.

Складовою професійної підготовки є службова підготовка, яка згідно з Положенням про організацію службової підготовки працівників Національної поліції України являє собою - систему заходів, спрямованих на закріплення та оновлення необхідних знань, умінь та навичок працівника поліції з урахуванням специфіки та профілю його службової діяльності. Службова підготовка включає в себе такі основні види, що взаємопов'язані між собою – функціональна, загально-профільна, тактична, вогнева, фізична.

⁷² Ключко А. М. Кадрове забезпечення органів внутрішніх справ: порядок та основні елементи / А. М. Ключко // Форум права. – 2014. – с. 175.

⁷³ Посметний В. В. Організаційно-правові аспекти початкової професійної підготовки персоналу ОВС України : автореф. дис. канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 «Теорія управління; адміністративне право і процес; фінансове право» / В. В. Посметний. – Харків, 2003. – с. 12.

Основними формами службової підготовки є – заняття в групах за місцем служби, навчальні збори та самостійне навчання⁷⁴.

Основними завданнями службової підготовки визначено:

- підвищення рівня знань, умінь, навичок та професійних якостей поліцейських з метою забезпечення їх здатності до виконання завдань з охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічного (громадського) порядку та безпеки;
- вивчення нормативно-правових актів, які регламентують діяльність Національної поліції України;
- удосконалення керівним складом органів (закладів, установ) поліції навичок управління поліцейськими

Службова підготовка здійснюється методом кадрового планування. Кадрове планування - це цілеспрямована діяльність управлінських органів та посадових осіб Національної поліції по підготовці кадрів, забезпеченню раціонального, збалансованого формування та розвитку особового складу, структурування його за професійно-кваліфікованими підставами, визначенню загальної та додаткової потреб та контролю за його використанням. Зокрема службова підготовка працівників поліції проводиться згідно Наказу керівника органу (закладу, установи) про організацію службової підготовки, тематичного плану зі службової підготовки, відповідного розкладу занять і графіку проведення навчальних зборів.

Службова підготовка один із найбільш важливіших елементів кадрового забезпечення працівників Національної поліції і входить до процедури підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації кадрів. Саме Національна поліція є інститутом підтримання правопорядку в суспільстві, тому формування високоякісного, професійного складу цього правоохоронного органу, і всіх складових професіоналізму поліцейського, починаючи з фахової орієнтації, психологічної та моральної підготовки, є надзвичайно важливим елементом кадрового забезпечення. Від якості проведення службової підготовки залежить якість кадрового забезпечення працівників Національної поліції.

Одним із завдань департаменту кадрового забезпечення є перепідготовка кадрів та підвищення кваліфікації. Щодо такого напрямку, як перепідготовка, то він полягає у оволодінні працівниками поліції новою професією. Це забезпечує попередження такої проблеми як вивільнення кадрів. Навіть внаслідок реформування органів ОВС було ліквідовано деякі підрозділи, утворені нові. При цьому при ліквідації того чи іншого підрозділу

⁷⁴ Про затвердження Положення про організацію службової підготовки працівників Національної поліції України: Наказ Міністерства внутрішніх справ, Положення від 26.01.2016 № 50 // Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0260-16>

постає питання, що робити працівникам цього підрозділу. В такому випадку перепідготовка є найбільш ефективним засобом забезпечення працевлаштування вивільнених працівників ліквідованих підрозділів та потенційна можливість нести службу у новостворених підрозділах.

Підвищення кваліфікації - підвищення рівня готовності працівника поліції до виконання її професійних завдань та обов'язків або набуття особою здатності виконувати додаткові завдання та обов'язки шляхом набуття нових знань і вмінь у межах професійної діяльності або галузі знань. В даному випадку, наприклад, важливу роль відіграють такі навички, як надання первинної медичної допомоги, що потребує відповідних знань, враховуючи специфіку діяльності поліцейських такі випадки не рідкість. Також напрям підвищення кваліфікації має важливе значення в умовах кар'єрного зростання працівників поліції, адже отримуючи вищу посаду, особа повинна володіти не лише виконавчими навичками а й управлінськими.

Ще одним із завдань Департаменту є організація професійного навчання та стажування, системи психологічного забезпечення поліцейських. Що стосується самих працівників поліції, то їх професійний розвиток не припиняється після прийняття на службу. З метою закріплення і оновлення їх професійних знань, умінь та навичок, з урахуванням специфіки та профілю їх службової діяльності, постійно проводиться система заходів – службова підготовка⁷⁵.

Для забезпечення Національної поліції висококваліфікованими кадрами, підвищення їх професійного зростання здійснюється післядипломна освіта працівників. Це дозволяє задовольнити особисті індивідуальні потреби працівників поліції у професійному зростанні, а також забезпечити потреби держави у кваліфікованих кадрах високого рівня професіоналізму та культури, здатних компетентно і відповідально виконувати свої професійні обов'язки.

Згідно з Положенням про післядипломну освіту працівників поліції, Затвердженого Міністерством внутрішніх справ України від 24.12.2015 № 1625, видами післядипломної освіти працівників поліції є: спеціалізація, перепідготовка, підвищення кваліфікації, стажування⁷⁶.

Враховуючи специфіку структурної будови та розгалуженості Національної поліції, до складу якої входять кримінальна поліція, патрульна поліція, органи досудового розслідування, поліція охорони, спеціальна поліція та поліція особливого призначення, то саме спеціалізація полягає у формуванні профільної спеціалізованої програми підготовки, яка спрямована

⁷⁵ Про організацію службової підготовки працівників Національної поліції України: Положення затверджене Міністерством внутрішніх справ України від 26.01.2016 р. № 50.

⁷⁶ Про організацію післядипломної освіти працівників Національної поліції: Положення затверджене Міністерством внутрішніх справ України від 24.12.2015 р. № 1625.

на конкретний напрям діяльності формуючи високоякісних професіоналів за рахунок звуження підготовки в конкретному напрямку, для того щоб забезпечити максимальний рівень підготовки працівників поліції у своїй сфері.

Стажування - набуття працівником поліції досвіду виконання завдань і обов'язків певної професійної діяльності або галузі знань також відіграє важливу роль у забезпеченні високоякісних кадрів. Обмін досвідом, особливо в рамках міжнародної співпраці, дозволяє більше розширити межі професіоналізму поліцейських.

Не менш важливим напрямком у роботі Департаменту є забезпечення соціального захисту поліцейських, інших працівників Національної поліції та членів їх сімей, а також організація та проведення соціально-гуманітарної роботи і заходів щодо забезпечення соціальної підтримки членів сімей працівників поліції, які загинули або отримали інвалідність. За останні роки збільшилася чисельність поліцейських, що постраждали внаслідок виконання службових обов'язків. Однією із негативних причин цього є нестабільна політична ситуація та воєнний конфлікт на Сході країни, що спричинює незаконне поширення зброї та боєприпасів, від яких неодноразово постраждали правоохоронці. Тому соціальний захист працівників поліції та членів їх сімей за таких умов відіграє особливо важливу роль.

Крім того, до завдань Департаменту належить забезпечення здійснення в Національній поліції організаційно-штатних заходів, оптимального розподілу та ефективного використання наявної штатної чисельності поліції для виконання покладених на неї завдань та функцій.

А також організація роботи зі зміцнення дисципліни та законності в діяльності поліцейських, забезпечення прав і свобод громадян, проведення службових розслідувань, повної та об'єктивної перевірки обставин надзвичайних подій, здійснення яких належить до компетенції Департаменту, організація профілактичної роботи і надання методичної допомоги органам поліції із зазначених питань.

Забезпечення участі національного персоналу з числа працівників Національної поліції в міжнародних операціях з підтримки миру та безпеки, оперативне управління та контроль за його діяльністю, організація взаємодії з міжнародними організаціями з питань миротворчої діяльності.

Аналіз зазначених завдань Департаменту дозволяє виділити такі напрямки кадрової роботи – підбір, розстановка кадрів, навчання, стажування, підготовка, перепідготовка, підвищення кваліфікації, міжнародне навчання та досвід, соціальний захист.

Окрім встановлених законом вимог до поліцейського, дуже важливо щоб він володів і особистісними якостями, такими як емоційна стійкість, що забезпечує уміння працювати в реальних екстремальних життєвих ситуаціях.

Тому формування свідомого високопрофесійного працівника поліції повинно починатися на найбільш ранніх етапах його навчання і підготовки, починаючи з університетських лекційних занять, формувати в ньому не просто правознавця чи законознавця, а особистість, яка все своє життя готова присвятити службі українському народу, охороні прав і свобод людини і громадянина.

3.3 Удосконалення системи підготовки, перепідготовки й підвищення кваліфікації кадрів Національної поліції

Важливе значення кадрового забезпечення Національної поліції відзначено в Концепції розвитку сектору безпеки і оборони, в якій передбачено формування Міністерства внутрішніх справ України як головного органу в системі центральних органів виконавчої влади у сфері забезпечення охорони прав і свобод людини, передбачається реалізація деяких складових кадрової роботи, зокрема запровадити нові стандарти фізичної та вогневої підготовки персоналу; розробити політику оцінки якості надання правоохоронних послуг; завершити основний перерозподіл та скорочення чисельності персоналу з урахуванням європейських практик⁷⁷. Такі заходи підтверджують, що основа будь-якого стратегічного планування роботи органу має базуватися на роботі з кадрами, їх підготовкою, перепідготовкою, підвищенням їх професіоналізму, розвитку нових вмінь і навиків, з метою відповідності сучасним інформаційно-технічним особливостям розвитку суспільства.

Досліджуючи питання управління кадровим забезпеченням органів внутрішніх справ, М. Криштанович зазначає⁷⁸, що процес кадрового забезпечення ОВС, а отже і Національної поліції, як складової ОВС, складається з таких елементів:

- визначення кількісного складу персоналу, їх посадова категорійність і рівень професійної підготовки;
- робота з кадрами: підбір, розстановка, переміщення, формування резерву на висування, оцінка співробітників;
- стимулювання професійної діяльності і виховання кадрів: застосування заходів морального і матеріального стимулювання, дисциплінарна практика, підвищення правової культури;
- підготовка кадрів: навчання в навчальних закладах МВС, перепідготовка і

⁷⁷ Концепція розвитку сектору безпеки і оборони України: Концепція, Указ Президента Про Рішення Ради безпеки і оборони України від 14.03.2016 № 92/2016.

⁷⁸ Криштанович М. Державне управління кадровим забезпеченням органів внутрішніх справ України / М. Криштанович // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.lvivacademy.com/vidavnistvo_1/visnik9/fail/Kryshtanovych.pdf

підвищення кваліфікації.

Окрім того, що працівник поліції повинен відповідати законним вимогам, щодо його правосуб'єктності, К. Ю. Мельник, справедливо відзначає, що особисті якості та здібності конкретного службовця значною мірою впливають на процес здійснення ним своїх посадових повноважень. Так, службовці правоохоронних органів повинні володіти підвищеною працездатністю, гарною загальною та вибірковою пам'яттю, увагою, розвиненим мисленням та уявою, високим рівнем емоційної стійкості, що проявляється в умінні працювати в екстремальних ситуаціях, здатністю в умовах перевантажень самостійно і швидко приймати доцільні й ефективні рішення та здійснювати їх тощо. Крім того, особа, яка працює в правоохоронному органі, повинна бути моральною та своїми діями підтримувати авторитет державного органу на належному рівні⁷⁹.

Як доцільно зазначає, Венедіктов В.С.⁸⁰, сучасні технології підготовки конкурентоспроможного спеціаліста вимагають моделювання особи курсанта (слухача) як майбутнього професіонала. Це допоможе не лише визначити інваріантні, ідеалізовані параметри особи та професійної діяльності спеціаліста, а й простежити процес його особистісного формування. Вважаю, що основним критерієм моделювання діяльності конкурентоспроможного спеціаліста є професійна готовність до своєї діяльності, яка виступає інтегративним показником особи та об'єднує в собі мотиваційно-ціннісне ставлення до професії та володіння елементами діяльності на раціональному рівні. Одним з ефективних шляхів вирішення цієї проблеми може стати створення особистісно-орієнтованих технологій навчання, в центрі уваги яких має бути унікальна цілісна особистість, котра прагне до максимальної реалізації своїх можливостей, відкрита для сприйняття нового досвіду, здатна на свідомий і відповідальний вибір у різноманітних професійних ситуаціях. Тобто, погоджуючись з думкою науковців, ми вважаємо, що формування свідомого високопрофесійного працівника поліції дійсно повинно починатися на найбільш ранніх етапах його навчання і підготовки, починаючи з університетських лекційних занять, формувати в ньому не просто правознавця чи законознавця, а особистість, яка все своє життя готова присвятити службі українському народу, охороні прав і свобод людини і громадянина.

⁷⁹ Мельник К. Ю. Проблеми правового регулювання трудових відносин службовців правоохоронних органів: монографія / К.Ю. Мельник // Харків: Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ. – 2009. – 360 с.

⁸⁰ Венедіктов В.С. Національна поліція України: професіоналізм та конкурентоспроможність як перспективи розвитку / В.С. Венедіктов // Право і безпека. – № 1. – 2017. – с. 80-93.

Важлива роль належить первинній професійній підготовці, організація та порядок проведення якої регулюється Положенням про організацію первинної професійної підготовки поліцейських, яких вперше прийнято на службу в поліції № 105. Так, зокрема, поліцейські, яких вперше прийнято на службу в поліції, проходять професійну підготовку з метою набуття ними спеціальних навичок, необхідних для виконання повноважень поліції, у тому числі відповідну спеціальну підготовку щодо зберігання, носіння, застосування і використання вогнепальної зброї⁸¹.

Що стосується самих працівників поліції, то їх професійний розвиток не припиняється після прийняття на службу. З метою закріплення і оновлення їх професійних знань, умінь та навичок, з урахуванням специфіки та профілю їх службової діяльності, постійно проводиться система заходів – службова підготовка⁸².

Для забезпечення Національної поліції висококваліфікованими кадрами, підвищення їх професійного зростання здійснюється післядипломна освіта працівників. Це дозволяє задовольнити особисті індивідуальні потреби працівників поліції у професійному зростанні, а також забезпечити потреби держави у кваліфікованих кадрах високого рівня професіоналізму та культури, здатних компетентно і відповідально виконувати свої професійні обов'язки.

Згідно з Положенням про післядипломну освіту працівників поліції, Затвердженого Міністерством внутрішніх справ України від 24.12.2015 № 1625, видами післядипломної освіти працівників поліції є: спеціалізація, перепідготовка, підвищення кваліфікації, стажування⁸³.

Спеціалізація полягає у наданні профільної спеціалізованої програми підготовки. Структура Національної поліції досить розгалужена, і включає в себе кримінальну поліцію, патрульну поліцію, органи досудового розслідування, поліцію охорони, спеціальна поліція та поліція особливого призначення, тому для формування високоякісних професіоналів необхідно звужити підготовку в конкретному напрямку, для того щоб забезпечити максимальний рівень підготовки працівників поліції у своїй сфері.

Щодо такого напрямку, як перепідготовка, то він полягає у оволодінні працівниками поліції новою професією. Це забезпечує попередження такої проблеми як вивільнення кадрів. Навіть внаслідок реформування органів ОВС було ліквідовано деякі підрозділи, утворені нові. При цьому при

⁸¹ Про організацію первинної професійної підготовки поліцейських, яких вперше прийнято на службу в поліції: Положення затверджене Міністерством внутрішніх справ України від 16.02.2016 р. № 105.

⁸² Про організацію службової підготовки працівників Національної поліції України: Положення затверджене Міністерством внутрішніх справ України від 26.01.2016 р. № 50.

⁸³ Про організацію післядипломної освіти працівників Національної поліції: Положення затверджене Міністерством внутрішніх справ України від 24.12.2015 р. № 1625.

ліквідації того чи іншого підрозділу постає питання, що робити працівникам цього підрозділу. В такому випадку перепідготовка є найбільш ефективним засобом забезпечення працевлаштування вивільнених працівників ліквідованих підрозділів.

Підвищення кваліфікації - підвищення рівня готовності працівника поліції до виконання її професійних завдань та обов'язків або набуття особою здатності виконувати додаткові завдання та обов'язки шляхом набуття нових знань і вмінь у межах професійної діяльності або галузі знань. Це має важливе значення в умовах кар'єрного зростання працівників поліції, адже отримуючи вищу посаду, особа повинна володіти не лише виконавчими навиками а й управлінськими.

І, нарешті, стажування - набуття працівником поліції досвіду виконання завдань і обов'язків певної професійної діяльності або галузі знань також відіграє важливу роль у забезпеченні високоякісних кадрів.

На думку автора, необхідно вдосконалити кадрову політику та професійну підготовку майбутніх поліцейських. В цьому напрямку можна звернутися до міжнародного досвіду, і як зазначає, В. М. Безчастний, основні особливості, на яких акцентується увага у кадровому підборі та професійній підготовці працівників поліції, зокрема: високий рівень професіоналізму поліції. Його вдається досягти не лише завдяки глибокій професійній підготовці у фахових поліцейських закладах освіти – поліцейській у США, Великобританії, Франції, в інших країнах має навчатися впродовж усієї служби. Від цього залежить його просування по службі, присвоєння офіцерського чину, оплата праці, надання пільг тощо. У навчальних програмах із підготовки фахівців для поліцейських служб вагоме місце належить напрацюванню навичок і вмінь роботи з науково-технічними засобами, що є надзвичайно широко застосовуваними в роботі поліції зарубіжних країн. Кадри поліції ретельно і всебічно готуються до тісної взаємодії національних служб як через Інтерпол, так і безпосередньо між собою. В міжнародних контактах, на конференціях, симпозіумах, семінарах, під час обміну досвідом та делегаціями питанням підготовки поліцейських кадрів неодмінно приділяють підвищену увагу. Не останню роль у підготовці кадрів поліції зарубіжних країн відіграє престижність правоохоронної діяльності, підтримувана передусім за рахунок високого рівня соціальної захищеності поліцейського, а також завдяки створенню державою і значною кількістю засобів масової інформації позитивного іміджу поліцейських структур⁸⁴.

⁸⁴ Безчастний В. М. Система підготовки працівників міліції (поліції) в зарубіжних країнах / В. М. Безчастний // Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності. - № 1. – 2011. – с. 73-80.

Сучасні вимоги до діяльності органів внутрішніх справ суттєво підвищилися, що пояснюється сьогоденними загрозами та динамікою і структурою самої злочинності. Питання професійної підготовки висококваліфікованих працівників поліції зумовлені її сучасною роллю і значенням в такому соціально важливому завданні як захист основоположних прав і свобод усіх учасників суспільних відносин. Тому ключовим напрямком подальшого становлення Національної поліції в Україні як дієвого інституту вбачаємо саме у професійній підготовці працівників поліції, належного кадрового та фінансового забезпечення.

Таким чином, на основі проведеного дослідження можна зробити наступні висновки: по-перше, людські ресурси, кадри – є основою в діяльності Національної поліції, їх інтелектуальні, професійні, моральні показники; по-друге, робота з кадрового забезпечення, що полягає у доборі, підготовці, перепідготовці, підвищенні кваліфікації працівників поліції це складний, безперервний процес, який потребує постійного розвитку; по-третє, існує пряма залежність між ефективністю діяльності органів Національної поліції та їх якісним і кількісним складом працівників; по-четверте, формування поліції нового зразка, потребує нових управлінських підходів і методів у формуванні її кадрової політики і в її реалізації.

ВИСНОВКИ

Таким чином, в процесі визначення основних напрямків Європейської інтеграції інститутів адміністративного та кримінального права в систему трудових та соціальних правовідносин України досліджені питання адміністративно-правового регулювання соціального захисту населення в зарубіжних країнах та на національному рівні; визначені напрямки оптимізації кримінально-правових засобів щодо відповідальності за злочини у сфері банківської діяльності в Україні в умовах євроінтеграції; надані пропозиції щодо удосконалення системи та якості кадрового складу Національної поліції України як складової її ефективного функціонування.

Проведений аналіз чинного законодавства України, зокрема, основних засад правового регулювання соціального захисту населення, проблемних питань функціонування банківської системи України, організаційних питань діяльності правоохоронних органів нашої держави в євроінтеграційних умовах дозволив сформулювати такі висновки:

1. Правове регулювання соціального захисту населення у зарубіжних державах зумовлюється багатьма факторами, а саме: станом національного законодавства, історичними традиціями держави, запровадженою на практиці моделлю соціального страхування. З метою покращення діяльності органів державної влади в сфері забезпечення прав інвалідів, існує потреба виведення на новий організаційно-правовий рівень окремих питань адміністративно-правового регулювання. Зокрема, існує необхідність у подальшій гармонізації українського законодавства до міжнародно-правових стандартів; в удосконаленні процедурних норм, пов'язаних зі встановленням статусу інваліда та реалізацією прав і законних інтересів цих осіб; в удосконаленні адміністративно-правового статусу інваліда; у посиленні контролю за додержанням прав людей з інвалідністю; у підвищенні ефективності координаційної діяльності між державними та недержавними органами, підприємствами, установами й організаціями, діяльність яких спрямована на дотримання й реалізацію прав інвалідів; в удосконаленні структури медичних, реабілітаційних та інших закладів, де утримуються або перебувають люди з інвалідністю; а також в удосконаленні порядку надання послуг інвалідам в Україні в цілому.

2. Об'єктивні потреби українського суспільства у кримінально-правовій охороні сфери банківської діяльності визначаються такими кримінологічними факторами, як значний ступінь суспільної небезпечності злочинів у сфері банківської діяльності, їх відносній поширеності та неможливості успішної боротьби з ними за допомогою інших заходів. Головними при криміналізації діянь, що посягають на сферу банківської діяльності, є рівень соціальної цінності охоронюваних суспільних відносин.

У чинному КК України передбачено відповідальність за найбільш суспільно небезпечні посягання на сферу банківської діяльності, а за інші посягання у відповідній сфері встановлено адміністративну відповідальність. Проте очевидною є необхідність оптимізації кримінально-правової охорони банківської діяльності, що підтверджується теоретичними і практичними дослідженнями у цій галузі та відповідає потребам подальшої обґрунтованої криміналізації суспільно небезпечних діянь у нових економічних умовах, обумовлених потребами сучасного суспільства. Виділення злочинів у сфері банківської діяльності в самостійний розділ Особливої частини КК України дозволить більш точно відобразити особливості видового об'єкта цих суспільно-небезпечних діянь, сприятиме з'ясуванню їх специфіки і ступеня суспільної небезпеки, правильній кваліфікації, диференціації відповідальності та індивідуалізації покарання. Формування самостійного інституту кримінально-правової охорони банківської діяльності України дозволяє цілеспрямовано визначати причини та умови вчинення таких злочинів і вживати більш широких заходів щодо їх запобігання. Ця необхідність впливає з динамічного розвитку банківських електронних технологій, підвищених потреб суспільства у кредитних ресурсах у зв'язку з розвитком малого та середнього бізнесу, підвищеної криміналізації і недоліків правового регулювання банківських правовідносин, відсутності цілеспрямованої політики держави у цій сфері, що, на наш погляд, підвищує значущість забезпечувальних норм, які створюють умови для того, щоб боротьба була успішною. Значущість сфери банківської діяльності, її суспільна важливість підкреслюється на міжнародному рівні, оскільки у кримінальному законодавстві багатьох зарубіжних країн (зокрема, країн ЄС), безпека банківської діяльності забезпечується саме кримінально-правовими засобами.

3. Питання особистої безпеки поліцейських в Україні визначає ефективність їх діяльності. Як будь-який працюючий громадянин, поліцейський має право на безпечні умови праці та охорону праці. З метою вдосконалення системи забезпечення особистої безпеки поліцейських в Україні необхідно розробити ряд програм підготовки як психологічної так і фізичної щодо дій в конкретних життєвих ситуаціях, особливо в екстремальних, щоб посилити психологічні навички, комунікативні навички, та виробити психологічну готовність діяти певним чином в певних життєвих реальних обставинах. Законодавче забезпечення особистої безпеки передбачає собою наявність певних норм та гарантій для поліцейського, що забезпечують певний рівень захисту його від небезпеки, що загрожує йому під час виконання службових обов'язків. На нашу думку, сама специфіка професійної службової діяльності поліцейського полягає у її небезпечності, тому держава повинна забезпечити максимально можливий рівень захисту,

звертаючись при цьому і до міжнародного досвіду. Формування особистості свідомого високопрофесійного працівника поліції повинно починатися на найбільш ранніх етапах його навчання і підготовки, починаючи з університетських лекційних занять. Таким чином, кадровий склад є основою в діяльності Національної поліції України; робота з кадрового забезпечення, що полягає у доборі, підготовці, перепідготовці, підвищенні кваліфікації працівників поліції - це складний, безперервний процес, який потребує постійного розвитку; існує пряма залежність між ефективністю діяльності органів Національної поліції та їх якісним і кількісним складом працівників; формування поліції нового зразка, потребує нових управлінських підходів і методів у формуванні її кадрової політики з урахуванням провідного позитивного досвіду Європейських держав.

ПЕРЕЛІК ДЖЕРЕЛ ПОСИЛАННЯ

1. Burbyka M. Separate Aspects of Legal Regulation of Women's labour rights / M. Burbyka, A. Klochko, M. Logvinenko, K. Gorbachova // *International Journal of Law and Management*. – 2017. – Vol. 59 Iss: 2, pp. 212-218. Access: <http://www.emeraldinsight.com/doi/pdfplus/10.1108/IJLMA-02-2016-0021>.
2. Логвиненко М.І. Актуальні проблеми презумпції правоти та особистої безпеки поліцейського в Україні. Реформування правової системи в контексті євроінтеграційних процесів: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Суми, 18-19 травня 2017 р./ редколегія: проф. А.М. Куліш, М.М. Бурбика, О.М. Рєзнік. - Суми, Сумський державний університет, 2017. –Ч. 2. – 356с. (С. 134-137).
3. Логвиненко М.І., Дігтяр А.О. Актуальні питання особистої безпеки працівників Національної поліції України. Сфера дії трувового права та права соціального забезпечення. Матеріали 5 Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Харків, 28 жовтня 2016р.). ХНУВС, м. Харків. С. 184-187.
4. Логвиненко М.І. Перспективи вирішення питання прав інтелектуальної власності працівника і роботодавця у кодифікованом трудовому законодавстві. Проблеми кодифікації трудового законодавства України. Всеукраїнська науково-практична конференція (26 квітня 2017р.). Київський національний університет ім Т.Г. Шевченка. С.126.
5. Логвиненко М. І. Удосконалення системи підготовки, перепідготовки й підвищення кваліфікації кадрів Національної поліції / М. І. Логвиненко, Ю. Ю. Пономаренко // *Юридичний науковий електронний журнал*. – № 3. – 2017. – с. 97-99.
6. Логвиненко М. І. Актуальні питання особистої безпеки працівників Національної поліції України / М. І. Логвиненко, А. О. Дігтяр // *Сфера дії трудового права та права соціального забезпечення: матеріали V Всеукр. наук.-практ. конф.* (м. Харків, 28 довтня, 2016 р.) – Х.: ХНУВС. – 2016. – с. 184-188.
7. Логвиненко М. І. Громадянське суспільство як головний чинник активізації діяльності правоохоронних органів, що забезпечують економічну безпеку України / М. І. Логвиненко, Н. В. Леунова // *Форум права*. – № 1. – 2017. – с. 94-98.
8. Логвиненко М. І. Дискреційні повноваження як корупційний ризик у діяльності патрульної поліції / М. І. Логвиненко, А. Б. Сухацька // *Юридичний науковий електронний журнал*. – № 3. – 2017. – с. 110-112.
9. Логвиненко М. І. Актуальні проблеми презумпції правоти та особистої безпеки поліцейського в Україні / М. І. Логвиненко // *Матеріали Міжнар. наук.-практ. конф.*, м. Суми, 18-19 травня 2017 р.Суми: СумДУ. – 2017. – с.

134-137.

10. Логвиненко М. І. Адміністративно-правовий механізм вдосконалення кадрового забезпечення Національної поліції України / М. І. Логвиненко, Ю. Ю. Пономаренко // Матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., м. Суми, 18-19 травня 2017 р. Суми: СумДУ. – 2017. – с. 137-141.

11. Логвиненко М. І. Адміністративно-правові заходи протидії корупції в органах патрульної поліції України / А. Б. Сухацька, М. І. Логвиненко // Матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., м. Суми, 18-19 травня 2017 р. Суми: СумДУ. – 2017. – с. 141-144.

12. Логвиненко М. І. Адміністративно-правова охорона та захист прав інтелектуальної власності України / Д. С. Чередніченко, М. І. Логвиненко // Матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., м. Суми, 18-19 травня 2017 р. Суми: СумДУ. – 2017. – с. 144-146.

13. Логвиненко М. І. Службова підготовка як складова кадрового забезпечення Національної поліції / Пономаренко Ю. Ю., Логвиненко М. І. // Асоціація аспірантів-юристів. – Харків, 2017.

14. Logvinenko M.I. Сучасні аспекти кадрового забезпечення Національної поліції України. Innovations in Science and Education: Challenges of our Time. Collection of Scientific Papers; edited by Maryna Dei, Olha Rudenko, 2 Issue. – London: IASHE, 2017. - С. 115-117. Колективна монографія.

15. Темченко О. С., Шлапко Т. В. Адміністративно-правове регулювання соціального захисту населення в зарубіжних країнах / Темченко О. С., Шлапко Т. В. // Реформування національного та міжнародного права: перспективи та пріоритети (м. Дніпро, 08-09 грудня 2017 р.). – Херсон : Гельветика, 2017.

16. Єременко М. О., Шлапко Т. В. Адміністративно-правова діяльність органів державної влади в сфері забезпечення прав інвалідів / М. О. Єременко, Т. В. Шлапко // Реформування національного та міжнародного права: перспективи та пріоритети (м. Дніпро, 08-09 грудня 2017 р.). – Херсон : Гельветика, 2017.

17. Reznik, Oleg M. et al. International Aspect of Legal Regulation of Corruption Offences Commission on the Example of Law Enforcement Agencies and Banking System of Ukraine. Journal of Advanced Research in Law and Economics, [S.l.], v. 8, n. 1, p. 169-177, june 2017. ISSN 2068-696X. Available at: <<http://journals.aserspublishing.eu/jarle/article/view/1142>>. Date accessed: 21 june 2017. doi: [https://doi.org/10.14505//jarle.v8.1\(23\).19](https://doi.org/10.14505//jarle.v8.1(23).19).

18. The Role of Local Self-Government Authorities in Implementing the National Policy of the Information Society Development in Ukraine: Conceptual, Organisational and Legal Aspects. International Journal of Applied Business and Economic Research. Irina V. Aristova, Svitlana I. Zapara, Alyona M. Klochko, Oleh V. Rohovenko, Marina Yu. Kuznetsova, Anatoliy N. Kulish. International

- Journal of Applied Business and Economic Research. Volume 15, Number 22, 2017. p.1-9.
19. Mykola Kurylo, Alyona Klochko, Gennady Timchenko and Andriy Gulyk (2017). Banking in Ukraine as an object of criminal and legal protection. Banks and Bank Systems (open-access), 12(4), 114-120. doi: [http://10.21511/bbs.12\(4\).2017.11](http://10.21511/bbs.12(4).2017.11).
20. Клочко А.М. Неналежне виконання умов договору банківського вкладу як порушення конституційних прав громадян. Проблеми судового захисту прав інтелектуальної власності в Україні. “Human rights: theory and practice” Peer-reviewed materials digest (collective monograph) published following the results of the First International educational and scientific forum (Poland, January 23-28, 2017); Organizers: Center for Strategic Initiatives and Progressive Development, The University of Zielona Góra, Institute of Global Strategies Management, National University “Ostroh Academy”, Central Institute of Postgraduate Pedagogical Education State Higher Educational Institution “University of Educational Management” of National Academy of Educational Sciences of Ukraine, International Academy of Science and Higher; Edited by Maryna Dei. – London: IASHE, 2017. – P. 161-164. Польща.
21. Байдак А.Ю. Клочко А.М. Причинний комплекс вчинення корупційних зловживань службовими особами правоохоронних органів. Актуальні питання вітчизняної юридичної науки: матеріали Четвертої Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Суми, 13-14 квітня 2017 р. – Суми, 2017. – 184 с. С. 122-124.
22. Клочко А.М. Загальна характеристика злочинів у сфері банківської діяльності України. Актуальні питання вітчизняної юридичної науки: матеріали Четвертої Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Суми, 13-14 квітня 2017 р. – Суми, 2017. – 184 с. С. 130-133.
23. Клочко А.М. Деякі напрямки вдосконалення кримінального законодавства щодо відповідальності за злочини у сфері банківської діяльності України. Реформування правової системи в контексті євроінтеграційних процесів: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Суми, 18-19 травня 2017 р./ редколегія: проф. А.М. Куліш, М.М. Бурбика, О.М. Резнік. - Суми, Сумський державний університет, 2017. –Ч. 2. – 356с. (с.263-266).
24. Байдак А.Ю. Клочко А.М. Окремі питання вчинення корупційних злочинів службовими особами правоохоронних органів. Реформування правової системи в контексті євроінтеграційних процесів: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Суми, 18-19 травня 2017 р./ редколегія: проф. А.М. Куліш, М.М. Бурбика, О.М. Резнік. - Суми, Сумський державний університет, 2017. –Ч. 2. – 356с. (с. 254-258).
25. Клочко А.М. Шляхи вдосконалення кримінального законодавства

України щодо відповідальності за злочини у сфері банківської діяльності. Юридичний науковий електронний журнал. № 3, 2017. Index Copernicus. <http://www.lsej.org.ua/index.php/ostannij-vipusk>.

26. Клочко А.М., Сокрута О.О. Порушення правил юридичної техніки при конструюванні кримінально-правових норм. Конференція СНАУ (електронна). Стор. 220. Матеріали науково-практичної конференції викладачів, аспірантів та студентів Сумського НАУ (19-21 квітня 2017 р.). – В 3 т./Т.І. – Суми, 2017. – 249 с.

27. Клочко А.Н. Отдельные аспекты совершения служебных преступлений в сфере банковской деятельности Украины. Международная научно-практическая конференция. г. Рига, Латвия. 24 Ежемесячный международный научный журнал «SCITECHNOLOGY» №2/2017 апреля 2017г. Ст. 26-27.

28. Alyona Mykolaivna Klochko. Criminal-legal Protection of Banking in Ukraine: the Current Status and the Perspectives of Development. The International Science Conference “Role and Importance of International and Supranational Law in the Modern World” 27th of October 2017, Conference Center, UNWE, Sofia, Bulgaria.

29. Клочко А.М., Нежевело В.В. Детермінанти злочинності у сфері банківської діяльності України. № 6, 2017. Юридичний науковий електронний журнал.